

6. סיכום מקיף של המקורות הערביים השונים למלחמת יום הכיפורים – כולל ספרות היסטורית רשמית, זיכרונות, ראיונות אישיים, סימפוזיונים, רבישיח, נאומים, מאמרים וספרים – ראו במבוא לספרו של שמואל בר, **מלחמת יום הכיפורים בימי הערבים**, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 14-18.
7. בספר זיכרונותיו **הרב אית'אלתי סנוואת 1968-1970, מוזכרות אל-פריק-אוול מוחמד פאוזי, וזיר אל-חריבייה אל-אסבק** (מלחמת שלוש השנים 1968-1970, זיכרונותיו של פריק-אוול מוחמד פאוזי), דאר אל-מוסתקבל אל-ערבי, קהיר 1984 עמ' 190-199 הוא מציין, כי כבר "בפגישה שלי עם הנשיא נאצר, שהתקיימה ב-11 ביוני 1967, היה הנשיא משוכנע, שכל מה שנלקח בכוח, יוחזר בכוח. לכוח זה – הוא אמר – נחוצים נשק חדיש ומתוחכם וכן אימונים מפרכים ואינטנסיביים לחיילים. לשם כך – הדגיש נאצר – עלינו להדק את הקשרים עם ברית-המועצות ולתת למנהיגיה את התחושה שהם שותפים לתבוסה. זאת כדי שישאו עימנו בנטל בנייתם מחדש של הכוחות המזוינים על יסודות מדעיים טהורים ומשמעת כבדה. נאצר הוסיף כי הוא מעריך שהכוחות המזוינים יזדקקו לפרק זמן של שלוש שנים עד שיגיעו ליכולת המאפשרת להם להיכנס למלחמת שחרור". ראו גם מוסטפא כבהא, **הרב אל-אסתנואף**, מלחמת ההתשה בראי המקורות המצריים, אוניברסיטת תל-אביב, 1995, עמ' 36.
8. **שם**, עמ' 200.
9. לפי הייכל, **הדרך לרמדאן**, עמ' 50 (הוצאת COLLINS), 1977, יש לזקוף את תוכניות השיקום, ההצטיידות והאימונים של הצבא המצרי לזכותו של המרשל הסובייטי זחרוב, שהגיע למצרים עם פודגורני מייד עם תום מלחמת ששת הימים והציע לבנות את הצבא המצרי מחדש.
10. **שם**, עמ' 155. תוכנית ההתקפה של שר המלחמה פאוזי עסקה – על-פי המקור – רק בכיבוש השטח שעד למעברים.
11. **מלחמת שלוש השנים**, עמ' 201. ראו גם דן שיפטן, **התשה**, מערכות, תל-אביב, 1989, עמ' 65. במקור "אל-חטה 200" ולא "גרניט 1" כמו שמציין הייכל. "עמלייה 200" מוכרת לנו כתוכנית האופרטיבית להגנה שהייתה תקפה גם ב-1973.
12. **שם**, עמ' 190, 199.
13. **התשה**, עמ' 67.
14. מלחמת שלוש השנים, עמ' 230-231.
15. **שם**, עמ' 301.
16. **שם**, עמ' 210. חוקרים רבים הביעו זלזול רב בדבריו של פאוזי וטענו כי תוכניתו לא הייתה מעשית. ההיסטוריון הצבאי המצרי גמאל חמאד, מחברו למועצת ההפיקה של נאצר ולאחר מכן גנרל ונספח בדמשק, אומר ש"פאוזי שיחרר את סיני על הנייר" והטיל ספק ביכולתו של הצבא המצרי דאו להתחיל בשלב השחרור. ראו גם **הרב אל-אסתנואף**, עמ' 137.
17. **שם**, עמ' 211.
18. במאמר שהתפרסם בביטאון הרוסי **נוביה וורמיה** (הזמן החדש) תחת הכותרת "הרוסים תיכננו את יום הכיפורים" (המאמר צוטט **במחנה** מה-3 במאי 1989, עמ' 53) נטען כי מומחים סובייטים הם שהכינו את הגרסה הראשונה של "גרניט" – תוכנית ההתקפה המצרית. הם עבדו עליה במשותף עם מספר מצומצם ביותר של קצינים מצרים. במהלך הדיונים על גרסאותיו השונות התגלו חילוקי דעות בדבר סיכויי המבצע.
19. **הדרך לרמדאן**, עמ' 155.
20. **שם**. "תחריר 3" בדצמבר 1969 היה תרגיל משולב עם כוחות.
21. **מלחמת שלוש השנים**, עמ' 365.
22. **שם**, עמ' 366.
23. על המתווה המפורט של התרגיל על כל שלביו ראו: **שם**, עמ' 369-374.
24. בספרו **התשה**, עמ' 78-95, עוסק המחבר דן שיפטן בסוגיה האם אכן הייתה התוכנית בת ביצוע. אין זה מענייני להיכנס לזוויכוח. לי ברור שהתוכנית שימשה בסיס איתן לתוכניות ההתקפה שבאו בעקבותיה. התוכנית גם שימשה בסיס לתרגילים במכללת נאצר. במהלך המלחמה תפסו חיילי צה"ל מפה עם מתווה התרגיל, שבו חוצים הכוחות המצריים את קו הגבול הבינלאומי בדרכם לתוך שטחי ישראל.
25. במהלך תקופתו של צאדק התקיימו תרגילי "תחריר" נוספים, ובהם "תחריר 23" בדצמבר 1971 ו"תחריר 24" במארס 1972 – שניהם תרגילים עם גייסות. על-פי מחמוד ריאד בספרו "מוזכרות" (זיכרונות) ועל-פי העיתון הירדני א-דוסתור מה-1 בנובמבר 1981 התנהלו התרגילים בשנים 1969-1971 כתרגילי מפקדות דו-צדדיים, כשהיועצים הסובייטים מגלמים את הצד הישראלי.
26. **הדרך לרמדאן**, עמ' 135.
27. תחושותיו אלה של צאדק – ואולי גם של קודמיו – הוקרנו והשפיעו על הסייגים ועל המגבלות, שרק הסרתן אמורה הייתה לאפשר את יציאתו של הצבא המצרי להתקפה. סייגים אלה חילחלו אל המודיעין הישראלי, וזה גיבשם לקונספציה – אותה קונספציה שמנעה מתן התרעה מספקת לצה"ל באוקטובר 1973.
28. במסמכי השלל נמצא ה-14 בינואר כתאריך המוגדר המוקדם ביותר של תוכנית האב המיוחדת למתקפה. ראו: אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים – מטרות המלחמה ותוכנית ההתקפה", **מערכות** 250, יולי 1976, עמ' 35.
29. עבד אל-עיאני אל-גמסי, מושיר, **מוזכרות אל-גמסי, הרב אוקטובר 1973**, פאריז 1990, עמ' 200.
30. **שם**, עמ' 206. על-פי דברים שאמר גמסי בסימפוזיון בינלאומי על מלחמת יום הכיפורים, שהתקיים באוניברסיטת קהיר ב-1975.
31. **שם**, עמ' 207-208.
32. ראו את תוכניתו של פאוזי שהוזכרה לעיל.
33. **גמסי**, עמ' 201.
34. בכתבה "כך הטעינו את המודיעין הישראלי", **מעריב**, 8 באוקטובר 1989 (תורגם על-ידי שפי גבאי מתוך השבועון המצרי **אוקטובר**) טוען גמסי, כי מחקרים צבאיים, שערכו המצרים לפני המלחמה, העלו כי 85 אלף חיילים מצרים עלולים להיהרג במהלך השלבים הראשונים של הצליחה.
35. **גמסי**, עמ' 201.
36. **שם**, עמ' 202.
37. למיטב ידיעתי בוצע התרגיל הראשון, "תחריר 2", רק באפריל 1969. קודם לכן היו אלה רק תרגולי מטות.
38. פריק סעד א-דין א-שאזלי, **חציית התעלה**, מערכות, תל-אביב, 1987, עמ' 11-12.
39. **שם**, עמ' 12-16.
40. לפי שאזלי זו הקונספציה המצרית, שרק לפיה ניתן יהיה לבצע את האופציה הצבאית. ראו גם **מלחמת יום הכיפורים בימי הערבים**, עמ' 27.
41. **שם**, עמ' 17. תרגילי "תחריר" נערכו גם בשנה שלפני המלחמה, ובהם "תחריר 27" בנובמבר 1972 ו"תחריר 35" במאי-יוני 1973.
42. **שם**, עמ' 17-19.
43. **שם**, עמ' 19.

44. תוכנית כזו מזכירה בהיקפה תרגילים ותוכניות מבית האולפנה הסובייטי. ראוי לציין כי השפעתם של היועצים הסובייטים הגיעה באותה תקופה לשיאה. כמו כן הושלמה באותה עת מלאכת תרגומו של החומר התורתי הסובייטי לצורכי האקדמיות הצבאיות. יעדים ומדדים משדה הקרב האירופי השפיעו לא מעט על הלך המחשבה, בעיקר זה הצבאי, של קצינים מצרים בכירים (על-פי אחד המקורות כ-8,000) שקבוצות אחדות מהם השתלמו בברית-המועצות לפני המלחמה.
45. חוץ מספרו של שאולי אין בידנו מקור אחר המתאר את הדיונים הפנימיים במטכ"ל המצרי באותה תקופה.
46. עדות להכנות המצריות להגיע לקו המעברים ניתן למצוא בפרסום "השתלטויות על מעברים הרריים ותפיסתם בשעת פעולת התקפה של ארמייה 3". **מסמך שלל מצרים 1/1 (8)471**. הפרסום הוכן בינואר 1972 לקראת כנס של מפקדי החטיבות בדיוויזיה 19.
47. כך גם על-פי **הייכל**, עמ' 155. **גמסי** בזיכרונותיו (עמ' 212) קורא לאותה תוכנית בשם "בדר". שם זה אומץ מאוחר יותר כשמה של המלחמה.
48. **חציית התעלה**, עמ' 20.
49. **שם**, עמ' 21-20.
50. **גמסי**, עמ' 212. בסדר הכוחות המצרי לא מוכרת ארמייה שלישית. נראה שגם במידע זה ממשיך גמסי בהונואה או שהוא מפגין התחשבות בצורכי ביטחון השדה של מצרים.
51. גמסי מצביע על העומק התורתי המקובל של ראשי גשר ולא על העומק המצומצם שלפיו פעלו המצרים.
52. כך במקור. גמסי משתמש במושג שחוזר אחר כך גם בחומר השלל ולא במושג "העצירה האופרטיבית" – מושג שהעלו המצרים מתוך החומר התורתי רק אחרי המלחמה ושאוּמץ משום מה על-ידי החוקרים וכותבי "ההיסטוריה הרשמית" של ישראל.
53. **גמסי**, עמ' 216.
57. **גמסי**, עמ' 233.
58. **שם**, עמ' 235-236. שאולי מציין בספרו צליחת התעלה (עמ' 23), כי איסמעיל עלי הודיע לו כי אביב 1973, כלומר שישה חודשים מאוחר יותר, הוא מועד אפשרי למלחמה.
59. **צליחת התעלה**, עמ' 23. החלוקה לסוגים וקביעת לוחות הזמנים של התקפות-הנגד מזכירה את המקובל בתורת הלחימה הסובייטית, שאומצה על-ידי המצרים.
60. **שם**. המצרים העריכו כי תיתכן הקדמה של התקפת-הנגד העיקרית, אם צה"ל יקבל התרעה מוקדמת על פרוץ המלחמה.
61. ראו **מסמך שלל מצרים 766/4**, הוראות הרמטכ"ל המצרי ביחס לדיוויזיית חי"ר בצליחת מכשול מים – הוראה 41. במקור מה-20 במארכ 1973. כמו כן ראו את מאמרי "מהוראה 41" לתחריר 41 – מתורת הלחימה המצרית – למלחמה, **מערכות** 332, ספטמבר-אוקטובר 1993, עמ' 46-53. חלקים מהמסמך המקורי מתפרסמים בספרו של שאולי, **חציית התעלה**, עמ' 24.
62. התגבור נלקח מכוחות עתודה ומכוחות הדרג השני. פירוט ההכנות והתוכניות בנושאי הנ"ט מובא במאמרי "הנ"ט כמענה – תכנון הפעלת האמצעים נ"ט על-ידי המצרים במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 346, פברואר 1996, עמ' 6-10.
63. בסופו של דבר לא בוצעה הנחתה בהיקף משמעותי של כוחות קומנדו מצריים בעומק שטחנו בחזית התעלה. נראה שהיא בוטלה בשלבים מאוחרים, כשהוחלט לצמצם את עומק ההתקדמות.
64. הצמצום הוא אחת הדוגמאות לשינוי מדדים תורתיים והתאמתם לצורכי המצרים בחזית התעלה.
65. **חציית התעלה**, עמ' 24.
66. **שם**, עמ' 25.
67. **שם**, עמ' 25-26. לתוכנית כפי שהיא מופיעה בספר יש תימוכין מלאים בהוראת הרמטכ"ל מס' 41. מסמך שלל מצרים 4/766, העוסק בפירוט מהלכי הצליחה.
68. חטיבת הטנקים המתגברת הייתה חטיבת טנקים עצמאית או חטיבה מתוך דיוויזיות הדרג השני הממוכנות ואפילו מתוך דיוויזיית השריון מס' 21. רק הדיוויזיה המשורינת מס' 4 נשארה – על שלוש חטיבותיה – בגדה המערבית.
69. אין בתוכנית כל תכנון להנחתת כוחות משמעותיים בעומק החזית, דוגמת אזורי המעברים ההרריים.
70. כך בספר. במסמכים מוכרת הפקודה כ"גרניט 2 משופרת".
71. **חציית התעלה**, עמ' 27-28.
72. **שם**, עמ' 12.
73. הוויכוח בדר"ה "הכוונה האמיתית" מתנהל גם בקרב המצרים. **גמסי** בזיכרונותיו (עמ' 387) כותב כי "האמת שעליה יכול אני להעיד הייתה שהתכנון למלחמה מעולם לא הצטמצם להשתלטות על קו בר-לב כיעד סופי. התכנון התכוון להשיג מטרה צבאית אסטרטגית – הגעה לקו המעברים והשתלטות עליהם כיעד סופי". לדעתי, התייחסותו המאוחרת של גמסי נועדה להיות מענה לשאולי.
74. **מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 21-22.
75. **שם**, עמ' 22.
76. עומק המשימה קטן מהעומק המקובל בתורת הלחימה. עומק זה הותאם ליכולות ולצרכים של צבא מצרים, כפי שהשתמעו ממטרת המלחמה, ואמור היה להציב את הגייסות בציר החת"ם הישראלי.
77. ממסמכי שלל ניתן להבין כי שלב זה תוכנן להימשך יומיים.
78. התוכנית להנחתה מסיבית של כוחות קומנדו בפתחי המעברים בוטלה זמן מה לפני ה-6 באוקטובר – כנראה במסגרת ההחלטה לצמצם את יעדי המלחמה.
79. למיטב ידיעתי לא נעשה שימוש מצרי במונח זה. העצירה היחידה המוזכרת היא "העצירה הטקטית" (**מסמך שלל מצרים 11/116**, "הוראות הלוחמה האלקטרונית / מפקדת ארמייה 3"). מונח תורתי זה, שבו השתמשו פרשנים מצרים מאוחרים, אומץ על-ידי חוקרים ישראלים, שהשתמשו בו כדי להסביר – בדיועבד – את משמעות ההמתנה של המצרים ומדוע לא פותחה המתקפה המשורינת, שעליה הצביעו בדרכי הפעולה שלהם לפני המלחמה ובמהלכה.
80. הסימוכין לתכנונו של שלב זה מופיעים במספר מועט של מסמכי שלל ושל מפות מצריות. אלה הוצאו כולם לפני סוף ינואר 1973. במסמכים מאוחרים יותר אין פירוט של השלב, אלא אזכור בלבד. חוקרים ייחסו חסר זה לדוקטרינה הסובייטית, הגורסת תכנון בפירוט מקסימלי של המשימה הישירה ותכנון כללי בלבד של המשימה שלאחר מכן, תוך ציון היעדים והכיוון של המשך ההתקפה.
81. **מהוראה 41 לתחריר 41**, עמ' 48-49.
82. אלי זעירא, **מלחמת יום הכיפורים – מיתוס מול מציאות**, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1993, עמ' 68-69.
83. **מהוראה 41 לתחריר 41**, עמ' 49, 53.

הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה

ד"ר אורי בר-יוסף

בדיקת הדרך שבה טיפל אמ"ן בהתרעות שזרמו אליו ערב מלחמת יום הכיפורים מלמדת כי לכישלוננו המונומנטלי יש שלוש סיבות מרכזיות: נוהל עבודה בעייתי, שלפיו הוצגה לקברניטים רק העמדה של ראשי אמ"ן, בלי שהוצגו דעות אחרות, דבקות דוגמטית בקונספציה כי המצרים לא יתקפו לפני שימצאו תשובה מלאה לעליונות האווירית של ישראל, ומעל לכל יהירות וביטחון עצמי מופרז ביכולתם של הכוחות המצומצמים בחזית לבלום כל מתקפה ערבית

מדויקים על שיפור יכולתם של הערבים לפתוח במלחמה. נוסף על כך השיגה ישראל לפחות 11 התרעות אסטרטגיות קונקרטיות, ולפיהן ההכנות הצבאיות סמוך לגבולה אינן מיועדות למטרות מגננה (סוריה) או לשם עריכת תרגיל (מצרים), אלא כדי לצאת למלחמה. חרף כל זאת העריך אלוף זעירא יום לפני פרוץ המלחמה באוזני ראש-הממשלה כי הסבירות למהלך צבאי כלשהו היא נמוכה, והסבירות "הנמוכה ביותר היא [האפשרות של] חציית התעלה".⁴

"כל עוד ישלזו אצלם ההיגיון במגבלות הערביות... אני חושב שהערבים לפחות לשנים הקרובות אינם מעריכים כי ינצחו את ישראל, וכאשר הם מדברים על פתיחה באש, אין כוונתם לכבוש את סיני או לנצח את ישראל, אלא ליצור מצב כזה בעולם, אשר יכריח אותנו לטפל באורח פוליטי בבעיה. זאת אומרת שהפתיחה באש היא על מנת לעבור לפתרון פוליטי ולא על מנת להביס את צה"ל".
ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, בישיבת הקבינט ב-24 באפריל 1973

כישלוננו של אמ"ן לספק התרעה אסטרטגית איכותית על ההתקפה הערבית הממשמשת ובאה הינו יוצא דופן אפילו בהיסטוריה הארוכה של כישלונות מודיעיניים במאה ה-20. כישלון זה בולט במיוחד על רקע הפער הנרחב בין הכמות הרבה של מידע התרעתי, שעמדה לרשות אגף המודיעין ערב המלחמה, לבין איכותה הנמוכה של ההתרעה שהוא סיפק בסופו של דבר.⁵ חלקו הראשון של מאמר זה יתאר – בעיקר על בסיס חומר שהותר לפרסום בשנים האחרונות – את המידע המודיעיני שעמד לרשות ישראל ערב המלחמה, כיצד עובד, וכיצד הועבר למקבלי ההחלטות בדרג המדיני והצבאי. חלקו השני ינסה להסביר מדוע הופתעה ישראל חרף שפע המידע ההתרעתי הזמין שעמד לרשותה.

הכישלון המודיעיני: מה קרה?

התוכניות המצריות לחצות את תעלת סואץ גובשו אופרטיבית במהלך 1971-1972. את ההחלטה העקרונית לצאת למלחמה בלי לחכות לאמל"ח נוסף קיבל סאדאת במהלך פגישה שקיים עם יועציו הצבאיים ב-24 באוקטובר 1972. הקבינט המצרי אישר את ההחלטה ב-5 באפריל 1973.⁶

הקדמה

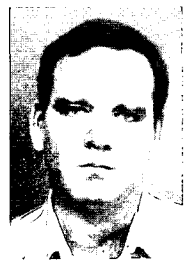
מאז סיום מלחמת ההתשה, באוגוסט 1970, ביצעה מצרים שלוש היערכויות חירום לאורך קו תעלת סואץ: בסוף 1971, בסוף 1972 ובאפריל 1973. ב-18 באפריל 1973, על רקע החשש שאותה היערכות מצרית תסתיים במלחמה, תיאר ראש אגף המודיעין, אלוף אלי זעירא, בפני ראש-הממשלה, גולדה מאיר, את יכולתו של אמ"ן לתת התרעה אסטרטגית מפני מתקפת פתע: "לגבי... חציית התעלה ממש, כאן אני בטוח שנדע על כך מראש ונוכל לתת התרעה... מספר ימים מראש".² כארבעה חודשים מאוחר יותר, ב-23 באוגוסט, בתום שני ימי שיחות סודיות באלכסנדריה בין משלחות צבאיות של מצרים ושל סוריה, סיכמו הרמטכ"ל

כישלוננו של אמ"ן
לספק התרעה
אסטרטגית
איכותית על
ההתקפה הערבית
הממשמשת ובאה
הינו יוצא דופן
אפילו בהיסטוריה
הארוכה של
כישלונות מודיעיניים
במאה ה-20

המצרי, סעד אי-שאולי, ועמיתו הסורי, יוסוף שוקור, על שני מועדים אפשריים לפתיחה במלחמה: 7-11 בספטמבר ו-5-10 באוקטובר. בתוך פחות משבוע החליטו הנשיאים אנואר א-סאדאת וחסאן אל-אסד לתקוף ב-6 באוקטובר. ב-22 בספטמבר הודיע סאדאת לשר ההגנה ולרמטכ"ל שלו שהמלחמה תחל בתוך שבועיים.³ בשבועיים שנתרו האיכו מצרים וסוריה את הכנותיהן למלחמה.

קהילת המודיעין הישראלית – בראש ובראשונה אמ"ן – עקבה מקרוב אחרי התפתחויות אלה וסיפקה לקברניטים דו"חות

מרצה בחוג למדע המדינה באוניברסיטת חיפה. מחבר הספר: "התערבות ארמוני מודיעין בפוליטיקה של מדינות דמוקרטיות: ארה"ב, ישראל ובריטניה" (1995)

בשל פגיעותה של מצרים לתקיפות בעומק שטחה באמצעות מטוסי חיל האוויר הישראלי שמו המתכננים המצרים דגש מיוחד על מציאת פתרון לנקודת תורפה זו – בעיקר באמצעות יצירת איום מרתיע על העורף הישראלי. חלק מהפתרון נמצא בהשגת מטוסי תקיפה ממדינות ידידות. בתחילת 1973 החלו להגיע למצרים מטוסים אלה, וערב המלחמה כלל סד"כ חיל האוויר המצרי 30 מטוסי "מיראז' 5" ו-20 מטוסי "האנטר". טייסים מצרים החלו לרכוש ניסיון בהטסת ה"מיראז'ים". נוסף על כך הסכימה בריה"מ במאוס 1973 למכור למצרים טילי "סקאד",

המלחמה של מצרים, את שטחי ההיערכות, את אזורי הצליחה ואת מיקומם של עשרת הגשרים, שימשו את חמש הדיוויזיות הצולחות. אליבא דזעירא, המתקפה המצרית, שיצאה לדרך באוקטובר 1973, תאמה לחלוטין את המתווה שהוצג במסמך המלחמה של אמ"ן, "למעט חטיבה אחת, שמקום הצליחה שלה שונה בכמה קילומטרים". תוכנית המלחמה הסורית הופצה לצרכני המידע בישראל כשישה חודשים לפני פרוץ המלחמה.⁹ ישראל גם הייתה מודעת היטב לחיפוש המצרי אחר מענה לאיום התקיפות בעומק. זאת לא רק על בסיס הלקחים ממלחמת

כ-22 בספטמבר
הודיע סאדאת לשר
ההגנה ולרמטכ"ל
שלו שהמלחמה תחל
בתוך שבועיים

נשיא מצריים (1973) –
אנואר א-סאדאת

ההתשה ועל בסיס יחסי הכוחות באוויר, אלא גם מתוך מידע שנמסר על-ידי סוכן מוסד שנחשב לאמין מאוד. (ראו הערה 43). לפי סוכן זה, השתכנע סאדאת כי מלחמה תהיה נחוצה, אם ייכשלו המאמצים להחזיר את ישראל לגבולות 1967 על-פי החלטות האו"ם 242. עוד מסר, כי הצמרת הצבאית המצרית הציבה שני תנאים ליציאה למלחמה: קבלת כמה טייסות תקיפה, שיוכלו לתקוף בעומק ישראל, וקבלת סוללות טק"ק "סקאד" כאמצעי להרתעת ישראל מפני תקיפת העורף המצרי. על בסיס זה הונחה ב-1971 אבן היסוד של מה שעתיד היה להיות מוגדר בתור "הקונספציה". הנדבך השני בקונספציה היה ההערכה כי סוריה אינה רואה את עצמה כמסוגלת לצאת למלחמה לבדה. על בסיס הערכה זו הגיעה מחלקת המחקר של אמ"ן למסקנה כי מלחמה אינה צפויה לפני 1975.¹⁰

שהיו הבסיס להקמתה של חטיבת טילים. הטילים על ציודם החלו להגיע למצרים בסוף יולי 1973, ובתחילת אוגוסט החלו יועצים סובייטים להכשיר את צוותי ההפעלה המצריים.⁷ לישראל לא היה מידע קונקרטי על החלטתו של סאדאת לצאת למלחמה. אולם על בסיס המידע שעמד לרשותה היה "ניתן להסיק, שכבר בראשית 1973 החל להסתמן מפנה בעמדת השלטון המצרי, כאשר הגיע למסקנה, שבמערכה נגד ישראל תילחם מצרים באותם האמצעים הצבאיים שיעמדו אז לרשותה..."⁸

מחלקת המחקר של אמ"ן לא גילתה רגישות מספקת לדיעות אלה, אולם הייתה מודעת היטב לתוכניות המלחמה של מצרים ושל סוריה. באמצע אפריל 1972 הוציא אמ"ן מסמך בן 40 עמודים בתוספת נספחים, שתיאר בצורה מדויקת את יעדי

סוריה

ההכנות הסוריות למלחמה החלו עוד לפני שהנשיאים אסד וסאדאת קבעו את המודע לפתיחתה. אמ"ן איתר סימנים מעידים ראשונים להעלאת הכוננות בצד הסורי כבר בתחילת ספטמבר ודיווח (ב-3 בספטמבר ולאחר מכן ב-7 בספטמבר) כי קו החזית ברמת-הגולן עובה בסוללות ארטילריה וביחידות חי"ר, והועלתה הכוננות בחיל האוויר ובזרוע היבשה.

צילומי אוויר מה-11 בספטמבר העלו כי להיערכות הסורית הרגילה לאותה תקופה של השנה נוספו 130-140 טנקים ו-35 סוללות ארטילריה. היות ואמ"ן לא היה מודע להחלטה לצאת למלחמה, הוא העריך כי צעדים אלה באו על רקע ביקורו הצפוי של הנשיא אסד באלג'יריה או הכנה לפעולת גמול ישראלית על מעשי טרור.

בעקבות קרב אווירי רחב ממדים מעל שטח סוריה, שנערך ב-13 בספטמבר, ושוב הופלו 13 מטוסי "מיג-21" ומטוס "מיראז'י" ישראלי, החל אמ"ן לקשור באופן עקבי את ההכנות הסוריות למלחמה לרצונם לנקום על תוצאות הקרב האווירי. הסבר אלטרנטיבי היה כי הסורים חוששים מהסלמה במתיחות.¹⁴ בימים שלאחר מכן נמשכו הדיווחים על תגבור הקו. ממצאי גיחת צילום מה-23 בספטמבר העלו כי הצבא הסורי נערך במלואו בקו הראשון, וכי עתודות השריון של דיוויזיות החי"ר קודמו לעורפה של רצועת ההגנה הקדמית. לכך נוסף גם תגבור משמעותי של סוללות הארטילריה.

בעוד שאלוף פיקוד הצפון, יצחק חופי, הסיק מהמידע החדש כי הסורים יכולים לצאת מייד למלחמה ללא תגבור נוסף (לוח הסימנים המעידים של פיקוד צפון כבר היה באותו שלב מלא לגמרי), המשיך אמ"ן להחזיק בדעה שמדובר בכוננות ספוגה.¹⁵ בימים שלאחר מכן קיבלה ישראל ארבע ידיעות קונקרטיות שהתיעו כי ההכנות הסוריות הן למלחמה. הראשונה הגיעה ב-25 בספטמבר. חוסיין מלך ירדן הגיע לישראל במסוקו כדי להזהיר את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, כי "כל היחידות (הסוריות), שאמורות היו להיות באימונים, נמצאות עתה, מאז היומיים האחרונים, פחות או יותר בעמדות שלפני התקפה... זה כולל את מטוסייהם, את טיליהם וכל דבר אחר... (הסורים) בעמדת זינוק". לשאלת גולדה מאיר, אם אפשר שהסורים יתחילו בפעולה ללא שיתוף פעולה מלא עם מצרים, השיב המלך, כי הוא חושב שיש שיתוף פעולה כזה.

בעקבות הפגישה פנתה ראש-הממשלה לשר הביטחון, כדי שמערכת המודיעין תעריך את מידת הרצינות שבהתרעה. תשובת קציני אמ"ן הגיעה בתוך רבע שעה והייתה מרגיעה. למחרת יצאה ראש-הממשלה לביקור בחו"ל.

אולם במחלקת המחקר של אמ"ן לא הייתה תמימות דעים ביחס להתרעה שמסר המלך חוסיין. ראש ענף ירדן, סא"ל זוסיה קניאז'יר, שבתוקף תפקידו היה מודע לשיחה, דיווח מייד לרע"ן סוריה, סא"ל אבי יערי, על ההתרעה. שניהם העריכו את ההתרעה ברמת חומרה גבוהה מזו של ראשי ענפים אחרים במחלקה. ליערי, שממילא כבר היה מודאג מההיערכות הסורית המוגברת, התברר

באפריל 1973 דיווח אמ"ן כי למצרים הגיעו 18 מטוסי "מיראז'י" מלוב וכן 16 מטוסי "האנטר" מעיראק, וכי צפויים להגיע אליה מטוסי תקיפה נוספים מערב הסעודית ומכוויית. למרות זאת העריך ראש אמ"ן, כי אין מדובר בשינוי של ממש ביחסי הכוחות, אף כי הוא ציין, שהמצרים יכולים לראות זאת

לשאלת גולדה מאיר, אם אפשר שהסורים יתחילו בפעולה ללא שיתוף פעולה מלא עם מצרים, השיב המלך חוסיין, כי הוא חושב שיש שיתוף פעולה כזה

ראש-ממשלת ישראל (1973) – גולדה מאיר

אחרת.¹¹ זמן קצר לאחר כינונה של חטיבת ה"סקאד" המצרית דיווח אמ"ן על התפתחות זו תוך ציון העובדה, שסגל הפיקוד של החטיבה נותר "בשלב זה" סובייטי.¹²

באמצע ספטמבר קיבלה ישראל אזהרה קונקרטית ראשונה על מלחמה מתקרבת. מקור טוב מסר כי סאדאת החליט לזיום מלחמה לקראת סוף 1973, וכי אסד הסכים לתקוף את ישראל במקביל. אסד – על-פי אותו מקור – קיבל את ההחלטה, לאחר שיועצים סובייטים הבטיחו לו כי תקיפה מצרית-סורית ב־זמנית תאפשר לכבוש את רמת-הגולן בתוך 36 שעות.¹³ ככל הידוע, לא הדליקה הידיעה שום נורה אדומה במסדרונות אמ"ן.

בחדשים שלפני פרוץ המלחמה עמדו איפוא לרשות ישראל רוב האינפורמציה הרלוונטית על ההכנות המצריות והסוריות ולפחות התרעה אחת על כוונתן לממש את התוכניות בתוך זמן קצר. מספטמבר 1973, כאשר ההכנות למלחמה הפכו למואצות יותר, גבר הקצב של זרימת המידע ההתרעה, אולם לא היה בו כדי לערער את אמונת אמ"ן – שבאותו שלב כבר הפכה לדוגמטית למדי – בתקפות הקונספציה. דוגמטיות זו בולטת לעין לאור הצורה שבה פירשו קציני המודיעין בשבועות שלאחר מכן את הידיעות על היכולת ועל הכוונות של סוריה ושל מצרים לצאת למלחמה.

כי מידע חיוני ליכולתו לתפקד כמתריע בנושא הסורי לא נמסר לו בצינורות המקובלים. על כך התלונן בפני מפקדו, תת-אלוף אריה שלו, וזה אישר כי אכן לא העביר לו את המידע, וסיבותיו עימו. קניאזר ננזף על כי שיתף – ללא סמכות – את יערי בחומר מודיעיני רגיש.¹⁶

ההתרעה השנייה הגיעה ב-28 בספטמבר מ"מקור טוב", שמסר כי כוחות היבשה הסוריים נמצאים בכוננות של 50%, וכי חיל האוויר והיחידות הלוחמות תפסו עמדות קרב. קצינים סורים, מסר אותו מקור, מעריכים כי מדובר בהכנות למלחמה ולא בהכנות לסתם התנגשות. עם זאת גם מסר המקור על אינדיקציות שונות לכך שסוריה עדיין אינה בשלה מבחינה צבאית לצאת למלחמה.¹⁷

ההתרעה שלישית – מגורמי מודיעין אמריקניים – נמסרה בלילה שבין 29 ל-30 בספטמבר. נאמר בה כי צבא סוריה החל בנוהל קרב לקראת אפשרות של מתקפה, שמטרתה לכבוש את כל רמת-הגולן. ההתקפה – נאמר בהתרעה – עלולה להיפתח החל מסוף ספטמבר.¹⁸

ולבסוף, בסוף ספטמבר הזהירה סוכנות הביון המרכזית של ארה"ב – ה"סי-איי-אי" – את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, ואת שר הביטחון, משה דיין, מפני מלחמה. ההתרעה, שהועברה בצינורות המוסד, דמתה לזו שמסר המלך חוסיין בפגישתו עם גולדה מאיר. נראה שהמלך העביר את האזהרה גם לסוכנות הביון המרכזית, וזו העבירה אותו לישראל.¹⁹

סימנים מעידים נוספים, שאותרו ב-30 בספטמבר, הצביעו על תגבור נוסף – בעיקר של יחידות טנקים ושל סוללות טק"א – ועל כך שהושלם מערך החירום גם בקו ההגנה השני.

ב-2 באוקטובר דיווח אמ"ן, כי ב-24 השעות שחלפו קידם הצבא הסורי טנקי גישור וכוחות נוספים לקו החזית ופרס מטוסי תקיפה בשדה תעופה קדמי. כן נמסר כי אחדות מסוללות החת"ם הסירו את רשתות ההסוואה שלהן.²⁰ בדיון שהתקיים ב-3 באוקטובר ציין רמ"ח מחקר בפני ראש-הממשלה והשרים, כי בניגוד למצבי כוננות בעבר, הפעם קידמו הסורים שתי טייסות "סוחוי-7" וגודד טנקי גישור לקו החזית, פרסו סוללות חת"ם בכמות ללא תקדים, עיבו את מערך הנ"מ ב-31 סוללות טק"א, שנפרסו בשטח שבין דמשק לקו החזית, וביצעו פעולות הכנה שונות בעורף – כולל הכנת מקלטים, פינוי בתי-חולים ובדיקה של מלאי הדלק.²¹

בבוקר יום שישי, כ-30 שעות לפני פרוץ המלחמה, סיכם ראש אמ"ן את המידע על מצב המוכנות הסורית: "מ-5 בספטמבר נכנסו הסורים בצורה הדרגתית למערך חירום, והיום הם במערך חירום מלא מול הגבול הישראלי..."²² קציני אמ"ן ציינו בפני הקברניטים, כי על-פי הדוקטרינה הסובייטית משמש מערך זה כנקודת מוצא הן להתקפה והן להגנה.

אחדים מהסימנים המעידים שנאספו בזירה הסורית הספיקו כדי לשכנע כמה קציני צבא ומודיעין כי בכוננות הסורים לצאת למלחמה. כך, למשל, ראה סגן הרמטכ"ל, אלוף ישראל טל, בקידום טנקי הגישור וסוללות הטק"א לעבר קו החזית אינדיקציה ברורה לכוננות ההתקפיות של הסורים, והוא אף

יוזם דיון עם ראש אמ"ן בסוגיה זאת. סא"ל שבתאי בריל, שב-1973 שירת ביחידת האיסוף המרכזית של אמ"ן, ראה בקידום מטוסי ה"סוחוי-7" משום אינדיקציה ברורה לכוננות הסורים לצאת למלחמה.²³

אולם את המהלך הברור ביותר של תרגום מידע התרעתי לכלל צעדי התכוננות ממשיים עשה רע"ן סוריה במחלקת המחקר של אמ"ן. בלילה שבין ה-30 בספטמבר ל-1 באוקטובר קיבל

אלוף ישראל טל ראה בקידום טנקי הגישור וסוללות הטק"א לעבר קו החזית אינדיקציה ברורה לכוננות ההתקפיות של הסורים, והוא אף יוזם דיון עם ראש אמ"ן בסוגיה זאת

סגן הרמטכ"ל (73) – אלוף ישראל טל

סא"ל אבי יערי דיווח מרע"ן מצרים, סא"ל יונה בנדמן, על התרעה, ולפיה צפויה לפרוץ מלחמה למחרת היום. בנדמן הוסיף כי העניין נבדק, ונמצא כי אין ממש בהתרעה.

חרף זאת – הן מכיוון שההתרעה התייחסה גם לסוריה וקישרה הכנות למלחמה שהיא עשתה לשותפות במלחמה עם מצרים והן על רקע חששותיו בנושא – יוזם סא"ל יערי שיחת טלפון לילית עם קצין המודיעין של פיקוד צפון, סא"ל חגי מן, ובה המליץ כי הפיקוד יעלה את רמת הכוננות שלו. כך אכן נעשה. למחרת בבוקר ננזף יערי על-ידי תת-אלוף שלו על כי יוזם – בניגוד להערכת אמ"ן – מהלך שהביא להעלאת הכוננות בצפון. באותו בוקר, על רקע ההערכה המרגיעה של ראשות אמ"ן, הורדה רמת הכוננות בפיקוד.²⁴

ואכן, דעת אמ"ן הייתה שפניה של סוריה אינם למלחמה. מאחר שבבסיס ההערכה של אמ"ן עמדה ההנחה כי סוריה לא ראתה את עצמה מסוגלת ליזום מלחמה לבדה, ומאחר שאמ"ן העריך כי מצרים עדיין אינה רואה את עצמה בשלה לצאת למלחמה, שימש הקרב האווירי של ה-13 בספטמבר הסבר עיקרי

למהלכים הסוריים החריגים. למשל, בדיון מטכ"ל, שנערך ב-1 באוקטובר, הביע ראש אמ"ן את הדעה שהסורים נרתעים מפני היכולת של צה"ל להביסם ביום אחד.

אחר כך, כאשר ההכנות הסוריות הגיעו לשיאן, קבע אמ"ן, כי "הסורים רחוקים מלהעריך שביכולתם לבצע לבדם בהצלחה מתקפה ברמת-הגולן בגלל חולשתם הבסיסית, בעיקר באוויר".²⁵ על בסיס הערכה זו אמר אלוף זעירא לראש-הממשלה יום לפני פרוץ המלחמה, כי היערכות החירום הסורית מונעת מהחשש מפני התקפה ישראלית. כאשר נשאל מה יכול היה לגרום לחשש כזה, מנה כמה סיבות: חשש סורי קבוע מישראל, הקרב האווירי ב-13 בספטמבר, שנתפס כמלכודת ישראלית במסגרת המאמץ לפורר את החזית המזרחית הנמצאת בהליך גיבוש, מהלכים שנקטה ישראל, כגון תרגיל צנחנים, תרגיל גיוס ברמה, תגבור כוחות ברמה ואזהרות פומביות שהשמיעו שר הביטחון והרמטכ"ל.²⁶

בצהרי יום שישי, 5 באוקטובר, הפיץ אמ"ן מסמך מסכם, שבו מנה את כל הסימנים המעידים שהצטברו בחזית הסורית. אבל בסיכומו של תיאור זה, שהצביע על מוכנות סורית חסרת תקדים, קבע המסמך: "אין שינוי בהערכתנו, כי הצעדים הסוריים נובעים מחשש, שאף גבר ביממה האחרונה, מפני פעולה ישראלית.

סבירותה של פעולה סורית עצמאית (ללא מצרים) נשארת נמוכה".²⁷

מצרים

מאחר שמאז תום מלחמת ההתשה החזיקה מצרים בקו החזית את חמש הדיוויזיות שנועדו לצלוח את התעלה, הצטמצם מאוד הצורך של המצרים לעשות הכנות לקראת מלחמה. זו הסיבה שסימנים מעידים ראשוניים על הכנות צבאיות של המצרים החלו להגיע רק בין ה-27 ל-30 בספטמבר – זמן רב לאחר שסימנים דומים נקלטו בחזית הסורית. אותם סימנים ראשוניים היו גיוס

אנשי מילואים. אולם מפיוון שב-1973 לבדה התבצעו יותר מ-20 תרגילי גיוס כאלה (שהיו – כפי שהתברר בדיעבד – חלק ממהלך ההונאה המצרי), איבד הגיוס של סוף ספטמבר חלק ניכר מערכו ההתרעתי.²⁸

מידע ראשוני על הנעת כוחות לחזית התעלה הגיע ב-25 בספטמבר, ושלושה ימים אחר כך דיווח אמ"ן על העלאת מצב הכוננות בחיל האוויר המצרי, בצי, בכוחות ההגנה האווירית

ובחלק מכוחות היבשה. ההסברים שנתנו לכך קציני המחקר: חשש ממהלך תוקפני של ישראל לאחר הקרב האווירי בחזית הסורית, כוננות שגרה לקראת יום השנה השלישי למות נאצר, צום הרמדאן והכנה לתרגיל הגדול "תחריר (שחרור) 41", שאמור היה להתחיל ב-1 באוקטובר.²⁹

בלילה שבין ה-30 בספטמבר ל-1 באוקטובר קיבלה ישראל את הראשונה בסדרה של התרעות אסטרטגיות, שעניינן כוונת מצרים לצאת למלחמה. מקור טוב של המוסד מסר כי התרגיל המצרי יהפוך למלחמה ב-1 באוקטובר, וכי הסורים יצטרפו אליה.³⁰ אלוף פיקוד דרום, שמואל גונן, שקיבל את הידיעה בצינורות לא רשמיים, הורה על ביטול חופשות בפיקוד. אל"ם יואל בן-פורת, ראש יחידת הסיגינט של אמ"ן, החליט בשל התרעה זו להעלות את רמת הכוננות של יחידתו לכוננות מלחמה.³¹ אבל – כמו במקרה הסורי – אלה היו החריגים. ב-30 בספטמבר הוציאה מחלקת המחקר של אמ"ן מסמך שבו נאמר:

מ-1 עד 7 באוקטובר 1973 עומד להיערך תרגיל מפקדות בינורווי רחב ממדים בנושא כיבוש סיני. בתרגיל ישתתפו, ככל הנראה, מפקדות זרועות האוויר, ההגנה האווירית והים, מפקדות הארמייה והדיוויזיות והכוחות המיוחדים. עקב התרגיל תועלה (החל מה-1 באוקטובר) הכוננות לעליונה ביחידות חיל האוויר ובכל היחידות המשתתפות בתרגיל, ותבטלנה החופשות... מהידיעות אודות התרגיל הצפוי וקריאת חיילי מילואים לפרק זמן מוגבל מתברר זיפוא, כי קידום הכוחות והכנות אחרות הנעשות, או שתיעשנה בימים הקרובים, כגון: השלמת ביצורים, גיוס סד"גים (ספינות דיג) אורחיים ובדיקת כשירות מבצעית של היחידות, שלכאורה ניתן לראותם בהיבט התרעתי, קשורים למעשה בתרגיל בלבד.³²

הערכה זו של ההכנות למלחמה שכבר התבצעו, ובמיוחד ההתייחסות לאלה שעוד עתידות היו להתבצע, היא אחד הביטויים הברורים ביותר לשאננות שבה קיבל אמ"ן את ריכוז הכוחות בגבול הצפון ובחזית התעלה. ביטוי אחר לכך הוא העובדה שראש אמ"ן החליט על דעת עצמו לעכב את העברת ההתרעה מה-30 בספטמבר לרמטכ"ל ולשר הביטחון. בבוקר ה-1 באוקטובר הוא הודיע לרב-אלוף דוד אלעזר, כי אחרי דיון לילי קצר עם קציני המחקר שלו סוכס כי מלחמה לא תפרוץ ביום שלמחרת, וכדי להציל את שנת הלילה של הרמטכ"ל הוא לא העביר לו מידע את מסקנת הדיון. אלעזר מסר על כך לדיון. אולם אף כי שר הביטחון ראה בדאגה את התנהגות

מלחמה נגד ישראל, המשיך "תחריר 41" להיות ההסבר העיקרי של אמ"ן למהלכים המצריים החריגים. וזאת הערכת המצב שהציג תא"ל אריה שלו לגולדה מאיר ולשריה בישיבת הקבינט ב-3 באוקטובר:

לפי... מיטב ידיעתי ודעתי, על בסיס תחושה של הרבה חומר שיש לנו מהימים האחרונים, מצרים מעריכה שאינה יכולה עדיין ללכת למלחמה. אני חושב שסבירות צעד כזה, בלי להתייחס לאספקטים מדיניים ואחרים שיכולים להביא להצלחה, והיא הייתה הולכת, אילו חשבה כך, אבל היא מעריכה שאינה יכולה עדיין ללכת למלחמה. זה בא מתוך יכולת לדעת ודברים שהם עצמם חושבים על כי אפשרות של מלחמה משופרת - מצרית-סורית - אינה נראית לי סבירה, כי לא חל שינוי בהערכתם את מצב הכוחות בסיני, שהם יכולים ללכת להילחם במצרים. אני יוצא מההנחה שזה בסופו של דבר תרגיל. ב-10 בחודש משחררים שם כבר מילואים. בצדק העלה שר הביטחון את הצורך לבחון בעיקרו של דבר את סוריה.³⁷

גם צילומי האוויר, שהצביעו על עלייה דרמטית בעוצמתו של הצבא המצרי בקו החזית, לא הביאו לשינוי בהערכת אמ"ן באשר למניע העומד מאחורי מהלך זה. וכך נכתב בסעיף 40

חוסין מלך ירדן הגיע לישראל במסוקו ב-25 בספטמבר כדי להזהיר את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, כי "כל היחידות (הסוריות), שאמורות היו להיות באימונים, נמצאות עתה, מאז היומיים האחרונים, פחות או יותר בעמדות שלפני התקפה..."

חוסין וסאדאת בפגישה בארמון "קובה" בקהיר לפני פרוץ המלחמה

בלקט המודיעין, שהוצא כ-24 שעות לפני פרוץ המלחמה: "למרות שעצם מערך החירום בחזית התעלה טומן בתוכו לכאורה סימנים מעידים ליוזמה התקפית, הרי לפי מיטב הכרתנו לא חל שום שינוי בהערכת המצרים את יחסי הכוחות בינם לבין כוחות צה"ל. אי לכך הסבירות שהמצרים מתכוונים לחדש את הלחימה היא נמוכה".³⁸

זעירא, הוא לא נקט נגדו צעדים קונקרטיים כלשהם.³³ בימים שלאחר מכן המשיך אמ"ן לעקוב אחרי התגבור המסיבי של הקו הקדמי המצרי. ב-2 באוקטובר הוא דיווח כי שיירה בת 120 משאיות, הנושאות ציוד צליחה, ציוד גישור וסירות נעה (בלילה שבין ה-1 באוקטובר ל-2 באוקטובר) מאיזור שנמצא ממערב לקהיר לכיוון מזרח, וכי 40 מתוך 85 נקודות הצליחה בגזרת הארמייה השלישית הוכשרו לפעולה מאז אמצע ספטמבר. נוסף על כך נמסר כי קודמו יחידות קומנדו ימי לאיזור שארם א-שייח. יומיים אחר כך דיווח אמ"ן על מה שבדיעבד יתברר כסימן מעיד חשוב ביותר: חיילים מצרים הצטוו לשבור את צום הרמדאן.

ממצאי יחית צילום מה-4 באוקטובר איפשרו לאמ"ן לדווח - כ-30 שעות לפני פרוץ המלחמה - על תגבור כוחות דרמטי באיזור התעלה. "הצבא המצרי", קבע הדו"ח, "נמצא בהיערכות חירום, שדוגמתה לא אותרה אף פעם בעבר". מספר סוללות הארטילריה גדל ב-56 לעומת ממצאי יחית הצילום הקודמת ב-25 בספטמבר, ומספר קני הארטילריה גדל ב-308 והגיע ל-1,100. היערכות יחידות הצליחה והשריון בקו הקדמי הושלמה במלואה או כמעט במלואה, וב"חצרות" של רוב רמפות הירי לטנקים שלאורך התעלה אותרו מחלקות טנקים, ריכוזי רכב קרבי משוריין ורכב רב.³⁴

צבירת היכולת המהירה בחזית המצרית לוותה בשתי ידיעות התרעטיות בדבר הכוונות ההתקפיות של מצרים. ידיעה ראשונה הגיעה ממקור בלתי מזוהה ב-1 באוקטובר. המקור הזהיר כי מצרים החליטה לפתוח במלחמה, שיעדה הוא כיבוש שטחים בסיני עד מצרי המיתלה והגידי מתוך ציפייה להתערבות מעצמתית, שתקדם פתרון מדיני. המקור גם מסר פרטים על צבירת הכוחות בקו החזית, תוך שהוא שם דגש על יחידות צליחה וגישור, אולם ציין כי יום ה"ע" טרם נקבע.³⁵ למחרת מסר מקור של המוסד - כנראה

בתגובה לתדרוך חוזר על הידיעה שמסר יומיים קודם לכן - כי: א. קיימת כוונה לתקוף את ישראל. ב. בצבא מצרים הוכרו מצב חירום מלא. ג. המבצע יתחיל כתרגיל, אך לפי כל הסימנים יהפוך למתקפה.³⁶ אזהרות אלה נפלו על אוזניים ערלות. בהיותו משוכנע כי מצרים ראתה את עצמה באותו שלב כבלתי מסוגלת ליוזם

למידע נוסף שישפוך אור על המהלך הסובייטי.⁴² על רקע התפתחויות והתבטאויות אלה מעוררת התנהגותו של ראש אמ"ן בשעות שלאחר מכן תמיהה.

ב-5 באוקטובר בשעה 5 אחרי הצהריים (כ-21 שעות לפני פרוץ המלחמה) השיגה יחידת הסיגינט של אמ"ן ידיעה ממקור טוב בזו הלשון: "נודע לנו כי סוריה החליטה לפנות את המומחים הסובייטים, ומטוסים סובייטיים החלו להטיס אותם מדמשק למוסקווה". עוד נאמר בידיעה, כי ההחלטה הייתה תוצאה של "כוונת סוריה ומצרים לפתוח במלחמה נגד ישראל". מפקד יחידת הסיגינט, אל"ם יואל בן-פורת, צילצל בדחיפות – בקו בלתי מאובטח – לרמ"ח מחקר והקריא לו את הידיעה מילה במילה. במקביל הועברה הידיעה בטלסק למחלקת המחקר של אמ"ן.

קצין המחקר התורן ביחידה, רס"ן אילן תהילה, פעל על-פי הנהלים המקובלים וכתב מייד עם קבלת הידיעה טיוטת לקט לתפוצה מיידית לצרכנים בדרג הצבאי, המדיני והמודיעיני. לפני שהפיץ את המסמך, התייעץ הקצין עם ראש הענף שלו, וזה הפנה אותו למפקד היחידה. בנסיבות שעדיין לא הובהרו לגמרי התעכבה בסופו של דבר הפצת הלקט, והוא הגיע לצרכנים רק ביום שבת לפנות בוקר, פחות מ-10 שעות לפני פרוץ הקרבות ולאחר שאיבד את רוב ערכו ההתרעתי.⁴³

ההחלטה לעכב את הפצת הלקט עיכבה בקרוב ל-12 שעות את קריסת הקונספציה. קריסה זו התרחשה בסופו של דבר רק ב-6 באוקטובר בשעה 4.30 לפנות בוקר – פחות מ-10 שעות לפני פרוץ הקרבות.

שרשרת האירועים, שהובילה להבנה הפתאומית כי מצרים וסוריה נמצאות על סף יציאה למלחמה נגד ישראל, החלה 24 שעות קודם לכן. ב-4 באוקטובר בשעה 2 לפנות בוקר דיווח מקור המודיעין הטוב ביותר⁴⁴ של המוסד לקצין המפעיל שלו באירופה מילת קוד שמשמעותה מלחמה. הוא הודיע כי הוא טס לאירופה כדי לפגוש את הקצין המפעיל והציע כי הגורם החשוב ביותר במוסד ישתתף בפגישה.

מייד עם הגעת ההתרעה למשרדי המוסד בארץ היא דווחה לראש המוסד, צבי זמיר.⁴⁵ זמיר ניצל את ההזדמנות, כאשר ראש אמ"ן צילצל אליו בעניין הפינוי הסובייטי, כדי למסור לזעירא על המידע שקיבל זמן קצר לפני כן.

שלוש שעות לאחר קבלת ההתרעה יצא ראש המוסד לאירופה כדי לפגוש את המקור. ביום שישי בערב נפגש עימו ושמע ממנו כי בשבת תפרוץ מלחמה. הדיווח הועבר מיידית באמצעות הטלפון לארץ. הוא הגיע לידיעת מקבלי ההחלטות (גולדה מאיר, משה דיין ודוד אלעזר) בשעה 4.30 בבוקר יום שבת, פחות מ-10 שעות לפני פרוץ המלחמה, והתקבל על ידם כמסמך האחרון בארון המתים של הקונספציה. על-פי מידע נוסף, שהגיע ב-7 בבוקר מאותו מקור, עמדה ההתקפה הערבית להתחיל לפני שקיעת החמה, אולם אותו מקור ציין, כי ניתן אולי למונעה באמצעות אזרה פומבית למצרים, שישראל יודעת על התוכנית ומוכנה

בהתחשב בעובדה שהמידע המתריע שהצטבר לא הצליח להביא לשינוי בקונספציה הבסיסית של אמ"ן לגבי הכוונות הערביות, אין זה מפתיע כי הסימנים המעידים המשמעותיים ביותר שקיבלה ישראל ערב המלחמה לא נגעו למצרים או לסוריה, אלא לפעילות הסובייטית – קרי הפינוי החפוז של משפחות היועצים הסובייטים ממצרים ומסוריה ופינוי יחידות הצי הסובייטי מנמלים במצרים. את ההחלטה לפנות את משפחות היועצים קיבל מנהיג בריה"מ, לאוניד ברזינייב – אף כי לא ברור אם במסגרת דיון חירום של הפוליטביורו – לאחר שנודע כי מתקפה סורית-מצרית מתוכננת להתחיל ב-6 באוקטובר ב-2 בצהריים. החלטת הפינוי נבעה מתוך חשש לחייהם של כ-7,000 אזרחים סובייטים ששהו בשתי מדינות העימות. היא התקבלה חרף העובדה שהפינוי עלול היה לתת לארה"ב ולישראל אינדיקציה ברורה לגבי הכוונות ההתקפיות של מצרים ושל סוריה.³⁹

סימנים ראשונים להכנות לקראת פינוי אזרחים סובייטים הגיעו לישראל ב-4 באוקטובר בשעה 4 אחרי הצהריים. קציני המודיעין, שעקבו אחרי המבוכה והבלבול בקרב משפחות

היועצים, למדו כי בעוד שהיועצים נצטוו להישאר, בני משפחותיהם קיבלו הוראה להתרכז בשטחי כינוס בחצות. ב-10 בערב זוהתה רכבת אווירית בת 11 מטוסי תובלה (מתוכם 6 מטוסי ענק מדגם "אנטונוב-22") העושה את דרכה לאזור. דיווח כתוב ראשון על האירוע יצא רק כחמש שעות מאוחר יותר. ביום שישי בבוקר דיווח אמ"ן על שני מטוסים ראשונים שעזבו את קהיר בדרך למוסקווה.⁴⁰ ב-10 בבוקר דיווח אמ"ן כי "הבוקר היו אמורים 7 כלי שיט מתוך 12 אוניות המלחמה הסובייטיות שבנמלי

אלכסנדריה ומרסה מטרון לעזוב את נמליהן".⁴¹

הפינוי הסובייטי זרע – לראשונה – את זרעי הספק בתקפות הקונספציה. ראש אמ"ן הציע שלושה הסברים אפשריים למהלך:

1. הסובייטים יודעים שמצרים וסוריה הולכות לתקוף ופועלים להגנת אזרחיהם.
2. מוסקווה חוששת שישראל הולכת לתקוף.
3. משבר פתאומי ביחסיה של בריה"מ עם מצרים ועם סוריה. בדיון אצל שר הביטחון בבוקר ה-5 באוקטובר הודה זעירא – אולי לראשונה מאז החלה המתיחות – בכך ש"אולי גם במצרים יש משהו שאנחנו לא יודעים" והוסיף, כי אף שאין הוא משנה את הערכתו הבסיסית, "התרגיל הרוסי... מכניס לי ספק". לראש-הממשלה ולשריה אמר כמה שעות מאוחר יותר על הפינוי הסובייטי מנמלי מצרים: "[זה] דבר שלא קרה אלא פעם אחת, כאשר היה חשש שהמצרים יבצעו מה שקראו 'מלחמת שנת ההכרעה'. זה היה בשנת 1971 – אקט שמשמעותו הסתייגות בריה"מ מהתקפה מצרית". נראה כי לאור חששות אלה ציין זעירא בכמה הזדמנויות בדיוני יום שישי בבוקר, כי הוא מצפה

הידיעה הצליחה לנתץ גם את הדבקות הקונספטואלית של אמ"ן. בבוקר ה-6 באוקטובר הוציא הארגון לקט שעסק בפינוי הסובייטי מסוריה וממצרים. לראשונה קבע אמ"ן כי "פינוי זה עשוי להתקשר בהכנות הערבים למלחמה".⁴⁷

הכישלון המודיעיני: כיצד הוא קרה?

יחסית להפתעות אסטרטגיות בסדר גודל דומה לזה של יום הכיפורים – בראש ובראשונה המתקפה היפנית על הצי האמריקני בפרל הרבור (7 בדצמבר 1941) ו"ברבוסה", מתקפת הפתע הגרמנית על בריה"מ (22 ביוני 1941) – כמות הספרות המחקרית על הפתעת יום הכיפורים היא קטנה. אמ"ן, הגוף העיקרי שאחראי לכישלון, מעולם לא חקר את עצמו, וככל הידוע גם המוסד לא בדק לעומק את אחריותו לפרשה. ועדת אגרנט, הגוף היחיד שחקר באופן פורמלי היבטים מסוימים של המלחמה ואת מכלול הכשל המודיעיני, מונתה לתפקיד בלחץ ציבורי, פעלה תחת לחץ זמן ובמשאבים מוגבלים, ולא הגיעה אל כל החומר (למשל, התרעת המלך חוסיין) ואל כל העדים הרלוונטיים למיצוי מחקרי מלא של הפרשה. גם אין זה מן הנמנע כי בלחץ האירועים נמנעה הוועדה מלהגיע למסקנות נחרצות יותר באשר לאחריותם האישית של חלק מהאחראים לכישלון. ספרי הזיכרונות המעטים שפורסמו על הפרשה נוטים להציג אותה מנקודת הראות (לעיתים המשוחזרת מאוד) של הכותב, ואף כי הם שופכים אור על אירועים מסוימים, הם אינם מספקים את הבסיס המוצק למחקר כולל ומוסמך של האירוע.

בשל קשיים אלה ערכם של

ההסברים שיובאו להלן הוא מוגבל בלבד. הם מקובצים לארבע קטגוריות: הסברים כלליים – בעיקר משנות ה-70 – המנסים להסביר את הכישלון תוך שימוש במידע המוגבל שעמד לרשות החוקרים באותה עת; הסברים המתמקדים בתוכניות ההונאה הערביות; ההסברים שהציעה ועדת אגרנט והסברים המתמקדים בצורת תפקודו של ראש אמ"ן, אלי זעירא, ערב המלחמה.

הטריח כנ"ח

רוב תלמידי הכשל המודיעיני של 1973 קיבלו את מסקנתה של ועדת אגרנט, ולפיה מקור הבעיה היה דבקותם של גורמי המודיעין ושל מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני בקונספציה, שהייתה נכונה לזמנה, אך ערב המלחמה כבר אבד עליה כלח. לפיכך, השאלה העיקרית שעימה התמודדו רובם הייתה מה גרם לצמרת הביטחונית של ישראל לדבוק בצורה כה אדוקה בקונספציה

חרף שפע המידע ההתרעתי הזמין שסתר אותה.

אחדות מהתשובות רחבות היקף יותר מאחרות. מיכאל הנדל, למשל, זיהה שלושה "מחסומי רעש", ששיבשו את האותות שזרמו לישראל ערב המלחמה:

מחסום ראשון נוצר על-ידי מקורות אחרים של איום כמו גם על-ידי השקט היחסי של המערכת בתחילת שנות ה-70 – בראש ובראשונה בשל הדטנט (ההפשרה) בין המעצמות. המחסום הזה חייד את חושי הקורבן לעבר גורמי איום בלתי רלוונטיים והרדימו מול אותות מתריעים, שלא עלו בקנה אחד עם התנהגות המערכת הבינלאומית.

מחסום שני נוצר על-ידי מאמצי ההסתרה וההונאה של מצרים ושל סוריה והטעה את הקורבן ביחס לכוונותיהן האמיתיות.

המחסום האחרון היה הרעש שנוצר בצורה בלתי מכוונת על-ידי הקורבן עצמו, ואשר הסיטו עוד יותר מתפיסה נכונה של המציאות המאיימת. האינטראקציה בין שלושת המחסומים האלה הובילה את הנדל למסקנה הפסימית כי "רק לעיתים נדירות ניתן למנוע הפתעה".⁴⁸

מחקרים אחרים התמקדו במה שהנדל כינה "המחסום השלישי". אברהם בן-צבי השווה בין הפתעת יום הכיפורים למתקפות פתע אחרות והגיע למסקנה כי שורש הבעיה ב-1973 היה נעוץ בנטייה הישראלית לתת עדיפות להנחות אסטרטגיות (שמלחמה מסוכנת מדי לערבים) על פני מידע ברמה הטקטית (שהצביע על הכנות ממשיות למלחמה).

אבי שליים הסביר את הכישלון הישראלי בהימצאותם של כמה חסמים פסיכולוגיים וארגוניים, שאותם זיהה כסביבה הפוליטית של ישראל כמו גם

ההונאה המצרית – הפסיבית והאקטיבית – ומהלכי ההסתרה הסוריים תרמו משמעותית להשגת ההפתעה. אבל חלק גדול מיעילותם נבע מהאמונה הישראלית העקשנית בתקפות הקונספציה

במערכות המודיעין והצבא.

גיניס גרוס סטיין הצביעה על מרכיבים של "חשיבת יחד" בתהליכי ההערכה וקבלת ההחלטות במערכת המודיעינית ובמערכת הביטחון כעל הסבר מרכזי לכשל הגדול.⁴⁹

חוקרים אחרים, שיש להם ניסיון בקהילת המודיעין הישראלית, הציגו הסברים הקשורים בצורה הדוקה יותר לעבודת אמ"ן מאשר לתיאוריות כלליות של הפתעה.

אלוף הראבן השווה בין הכשל של 1973 ל"עסק ביש" מ-1954 והסיק כי ליקויים בסיסיים בתוך אמ"ן ובמערך היחסים בין הארגון לבין צרכניו אחראים במידה רבה לבעיה.⁵⁰

צבי לניר מיקד את מחקרו בהבחנה בין הפתעה בסיסית להפתעה מצבית. מסקנתו העיקרית: ההפתעה הבסיסית של יום הכיפורים הייתה לא רק תוצר של תפיסה ישראלית בלתי נכונה ביחס לכוונות וליכולת של הערבים, אלא גם תוצר של הערכה מוטעית ביחס לעוצמה הישראלית. ערב המלחמה העריכה הצמרת הביטחונית הישראלית הערכת יתר את עוצמתה הצבאית של

ישראל.

גורם אחר איתר ראש יחידת הסיגינט של אמ"ן בזמן המלחמה, יואל בן-פורת. הוא טוען כי לעיוורון המחקרי ערב המלחמה אחראים במידה מכרעת היומרה והשחצנות של קציני מודיעין – בעיקר באגף המחקר – אשר האמינו כי הם יכולים להבין בצורה נכונה את מערך השיקולים המורכב של מנהיגים ערבים דוגמת סאדאת ואסד.⁵¹

בהתחשב בעומקו של הכישלון המודיעיני ביום הכיפורים הרי אף אחד מההסברים שהוצעו עד כה אינו סותר או שולל את האחר. נהפוך הוא. במידה רבה הם משלימים זה את זה. חולשתם, עם זאת, נעוצה בעיקר בכך שהבסיס האמפירי שלהם חלש יחסית.

הוונאה

הוונאה מוגדרת כ"ניסיון מכוון מצד מבצע ההוונאה לטפלל (to manipulate) את תפיסותיהם של קורבנות ההוונאה במגמה לזכות ביתרון חד-צדדי עליהם".⁵² מתכנני המלחמה המצרים, שהיו מודעים היטב לצורך בהונאת ישראל כדי להשיג הפתעה אסטרטגית, התבססו על הדוקטרינה הסובייטית, הגורסת כי הדרך הטובה ביותר להסתיר הכנות ממשיות למלחמה היא באמצעות הסוואתן כתרגיל. האמצעי העיקרי שנקט להשגת יעד זה היה מידור חמור: העובדה כי ההכנות לתרגיל

"תחריר 41" הן למעשה הכנות למלחמה הייתה ידועה רק למספר קטן מאוד של שותפי סוד. למפקדיהן של שתי הארמיות בקו החזית נודע על הכוונה לצאת למלחמה רק ב-1 באוקטובר. למפקדי הדיוויזיות נודע הדבר ב-3 באוקטובר, ולמפקדי החטיבות – ב-4 באוקטובר. למפקדי המחלקות נודע על הכוונה לצאת למלחמה רק 6 שעות לפני שעת ה-"ש". רמה גבוהה של מידור נשמרה גם בצבא הסורי.⁵³

נוסף על כך ננקטו במצרים מהלכי הוונאה אקטיביים, שנועדו לשכנע את ישראל כי מטרת ההכנות הצבאיות היא תרגיל. מהלכים אלה כללו:

- בחירת החודש הקדוש של רמדאן כמועד לפתיחת המלחמה;
- ביצוע מספר רב של תרגילי גיוס ושחרור מילואים בשנה שלפני המלחמה;
- הוצאת הוראות דמה ליחידות הצבא לחזור לפעילות שגרה ב-7 באוקטובר בתום התרגיל;
- הוצאת פקודות, שלפיהן יחזרו ב-9 באוקטובר קצינים

הלומדים בקורסים לפעילות אימונים, לאחר שיסיימו את השתתפותם בתרגיל;

● הפצת מידע על הרשמה של קצינים ושל חיילים לעלייה לרגל למכה בסוף אוקטובר;

● יצירת אווירה של "עסקים כרגיל" בקו המגע עם כוחות צה"ל.⁵⁴

הוונאה מוצלחת נתפרת בהתאם לקונספציה הדומיננטית (אך המוטעית) של היריב. כפי שכבר ראינו, ערב סיום ההכנות האופרטיביות המצריות חזה אמ"ן כי פעולות אלה יתבצעו, אך במסגרת של תרגיל.⁵⁵ בצורה דומה העריך ראש מחלקת המחקר באמ"ן באוזני גולדה מאיר ב-3 באוקטובר: "ישנם דברים שמראים שזה תרגיל. יש ידיעות ודאיות על תרגיל. דוגמא אחת: עכשיו חודש רמדאן אצלם. בדקנו אם היו תרגילים גדולים ברמדאן. מסתבר שהיה תרגיל כזה לפני שנתיים. נוסף לזה שר המלחמה הוציא הוראה פנימית, שקצינים שרוצים לנסוע למכה, יוכלו לעשות זאת בחלק השלישי של חודש רמדאן..."⁵⁶

ראש אמ"ן אמר לוועדת אגרנט לאחר המלחמה: "לי לא הייתה לקראת המלחמה שום ידיעה שיכולתי להציג אותה כאווירונס. יכולתי להציג את הידיעות כידיעות שמסותרות כתרגיל. יכולתי להביא הוכחות על תאריך גמר התרגיל ועל סדרי פיזור המילואים ועל סידור שליחת הקצינים למכה". בדיעבד נאלץ זעירא לתת קרדיט למידור המצרי הקפדני: "אילו נשיא מצרים והפיקוד העליון לא היו מגלגלים את הדברים בצורה שאף אחד בצבא או כמעט אף אחד בצבא המצרי לא

ידע אם זה תרגיל או מלחמה, אז היינו יודעים".⁵⁷ ההוונאה המצרית – הפסיבית והאקטיבית – ומהלכי ההסתרה הסוריים תרמו משמעותית להשגת ההפתעה. אבל חלק גדול מיעילותם נבע מהאמונה הישראלית העקשנית בתקפות הקונספציה. לכן השאלות היותר מעניינות הן: מה הפך את הקונספציה לכל כך עמידה, ומה היו השפעותיה על מהלכי ישראל ערב המלחמה?

הסברי ועדת אגרנט

ועדת החקירה למלחמת יום הכיפורים עמדה על מספר גורמים – כגון קשיים טכניים בשליפת מידע, הצורך להימנע מהתרעות שווא, הרצון להגן על מקורות והקושי להבחין בין אותות לרעשים בזמן אמיתי – אשר מנעו מאמ"ן לתפוס בצורה נכונה את משמעות המידע הזמין. אבל המכשול הגדול ביותר בפני הבנה

נכונה של כוונות מצרים וסוריה היה הקונספציה. הוועדה סיכמה את הנושא באומרה:

(1) הקונספציה [כך במקור] שאודותיה דובר שם הפכה להיות מסקנה קבועה מראש של אמ"ן בנושא של הערכת סכנת המלחמה. (2) כמו בתקופת אפריל-מאי 1973, כך גם בחודש ספטמבר (אחרי הפלת 13 המטוסים הסוריים) ובימים הקריטיים – זוהי העיקר – של השבוע הראשון באוקטובר ועד החמישי בו ועד בכלל: שימש מסקנתו הנ"ל של אמ"ן יסוד מוסד של הערכתו, אותה ביטא בחזמתניות שונות בפני הגורמים הצבאיים והאזרחיים העליונים במדינה, כי האפשרות, שמצרים וסוריה עומדות לפתוח בעת ובעונה אחת במלחמה כוללת נגד ישראל בשתי החזיתות, הינה בגדר סבירות נמוכה, דבר אשר כמוהו כהערכה שסכנה כזאת כמעט ואינה קיימת. (3) הספק שעלה בליבו של ראש אמ"ן ביום 5 באוקטובר עקב הידיעות שהגיעו על הפינוי הבהול של משפחות המומחים הסובייטים מסוריה ומצרים לא היה בו כדי לעקור אז משורשיה את השפעתה המכרעת של הקונספציה על ההערכה האמורה.⁵⁸

אולם כפי שחברי הוועדה עצמם הבינו, הקונספציה הייתה גורם מרכזי – אבל לא בלעדי – לכישלון. שלושה גורמים נוספים שעליהם הצביעו חברו כדי להסביר מדוע היה כל כך קשה להתנתק ממנה.

גורם ראשון היה ביטחון היתר ביכולת צה"ל להביס את הצבאות היריבים גם ללא התרעה אסטרטגית. ביטויים לכך ניתן היה למצוא בדרג הצבאי והאזרחי כאחד, אולם השפעתו הייתה הרסנית במיוחד בדרג המודיעיני. ראש אמ"ן, אלוף זעירא, נתן לביטחון העצמי המופרז הזה ביטוי ברור כאשר הסביר לחברי הוועדה מדוע מנע את הפצתה של ההתרעה שהגיעה ביום שישי אחרי הצהריים, ואשר הסבירה את הפינוי הסובייטי בהחלטה ערבית לצאת למלחמה:

לא מצאתי לנכון ב"ו בלילה להזעיק את הרמטכ"ל ולהגיד: יש ידיעה כזאת ולהוסיף לו את מה שכתבו אחר כך, שהמקור לא הכי מהימן, ושיש טעויות, וגם אנוחנו חושבים אותו דבר. וצריך לזכור שבאותו זמן אני יודע והרמטכ"ל יודע שכל צה"ל במצב כוננות הכי גבוה... וכולנו עומדים עם האצבע על ההדק. כך הייתה גם ההרגשה של הרמטכ"ל, אני מניח, וגם שלי באותו לילה. זה לא מצב out of the blue שכולם נסעו הביתה, יום כיפור רגיל, וצריך להזעיק. אז הרמטכ"ל היה רואה את זה, אני מניח שהיה אומר: בסדר, אבל הרי לאורד"ש יש... בני פלד מחזיק את כל הטייסים בבסיסים, לחקת [אלוף חופי] יש... כולם עומדים עם האצבע על ההדק? בסדר.⁵⁹

גורם הרסני שני היה מתכונת העבודה של אמ"ן, שגרמה לצרכנים להבין בצורה לא נכונה את טבען האמיתי של הערכותיו. יש שתי מתכונות עיקריות להצגתה של הערכת מודיעין בפני צרכנים: הצגת עמדה דומיננטית אחת, כפי שגובשה במהלך

הדיונים בתוך הארגון, או הצגה של מספר עמדות, המשקפות את חילוקי הדעות בין המעריכים. כפי שנודע לאחר המלחמה, קציני המחקר באמ"ן לא דיברו בקול אחד, ואחדים מהם העריכו כי ההכנות הערביות הן למלחמה. אבל מכיוון שלפי מתכונת העבודה של אמ"ן הוצגה בפני הצרכנים "עמדת מחקר" אחת,

"ישבתי כאן עד 9 בערב, וכל המטה הכללי היה במשרדיו עד 7 לערך. יכולנו לעשות הכול. אני הולך הביתה ב-9 וחושב לתומי, שכל אשר צריך היה להיעשות לפי תמונת המודיעין נעשה, ואיני יודע אותו זמן שלפני ארבע שעות בקומה מעליי הונח מידע על מלחמה..."

הרמטכ"ל (73) – רב-אלוף דוד אלעזר

לא היו אלה מודעים לוויתורים הפנימיים בתוך הארגון ונטו להאמין אמונת שווא, כי כל חוקרי אמ"ן שותפים לקונספציה.⁶⁰ הגורם השלישי שתרם לעמידות הקונספציה מול זרם המידע שסתר אותה היה המונופול של מחלקת המחקר של אמ"ן בתחום המחקר המודיעיני. בתוך אמ"ן ניתנה עדיפות למחלקה בתפוצת חומר מסווג, והערכותיה נחשבו (בין השאר בשל כך) עדיפות על פני אלה של כל גורמי המחקר האלטרנטיביים – בראש ובראשונה גופי המודיעין של חיל האוויר ושל חיל הים וגופי המודיעין בפיקודים השונים. כתוצאה מכך היה כל הפיקוד הבכיר של צה"ל תלוי בצורה כמעט מלאה בהערכותיה של מחלקת המחקר של המודיעין.

בתוך קהילת המודיעין היה לאמ"ן מונופול מלא על הערכות המודיעין, שכן למשרד החוץ ולמוסד לא היו גופי מחקר. ולבסוף, מקבלי ההחלטות אומנם יכלו לגבש לעצמם הערכות אלטרנטיביות – בעיקר בתחומים פוליטיים – אולם גם הם היו תלויים במומחיות ובידע שנצברו במשך שנים אך ורק באמ"ן,

במיוחד בנושאים צבאיים. כתוצאה מכך לא היו ערב המלחמה במערכת הביטחון הישראלית כל ארגון או אדם בודד שיכולים היו לקרוא תגר על הערכות אמ"ן.⁶¹

ממכלול גורמים זה עולה תמונה של הסבר מוצק, המגובה בחומר עובדתי טוב. אולם נראה כי מסיבות שונות נמנעה ועדת אגרנט מלהתמקד בהיבט אחד של מעשה התשבץ שאותו ניסתה

לשילוב בין החלטת זעירא שלא להשתמש במקורות לבין הרושם שנוצר אצל הממונים עליו כי נעשה בהם שימוש היה אפקט קטלני על הערכותיהם של דיין ושל אלעזר באשר להסתברות שתפרוץ מלחמה

הרמטכ"ל וראש אמ"ן (173) – אלוף זעירא

מערכות אלה, נאמר כי הן הופעלו.

אין הרבה פרטים על הדינמיקה בתוך מחלקת המחקר של אמ"ן שמנעה השמעת דעות שסתרו את הקונספציה. העובדה שבויכוח שקדם לכוננות "כחול לבן" (אפריל 1973) צדקו זעירא, שלו ובמיוחד רע"ן מצרים, סא"ל יונה בנדמן, ומלחמה לא פרצה, ודאי שלא עודדה פתיחת ויכוח נוסף, כאשר ענני המלחמה

התקדרו שוב פחות מחצי שנה אחר כך. הנזיפות שלהן זכו רע"נים דוגמת אבי יערי וזוסייה קניאזיר, כאשר הפיצו ביוזמתם ידיעות התרעטיות חשובות לגורמים במערכת ובצבא, לא עודדו אף הן גיבוש אופוזיציה של ממש לתיזה המרכזית בארגון. מעבר לכך נראה כי אווירה זו ותרבות העבודה באמ"ן הקשו על כמה משוללי הקונספציה להביע את דעתם בוויכוחים פנימיים, וודאי שלדעתם לא ניתן ביטוי בהיר וברור בפרסומים ובדיונים מחוץ לאמ"ן.

לא ברור אם ראש אמ"ן אחראי אישית לתרבות עבודה קלוקלת זאת. מכל מקום, אישיותו הדומיננטית, ביטחונו העצמי ונטייתו ל"פסקנות של מפקד, שנבעה מביטחון עצמי רב ומנכונות

לשים עצמו פוסק אחרון בענייני מודיעין במדינה"⁶² הקרינו על נכונותם של האחרים להשמיע דעות שלא עלו בקנה אחד עם עמדתו.⁶³ מציאות זאת בשילוב עם שיטת עבודה, שהציגה בפני המחליטים "עמדת מחקר" יחידה, הביאו לכך שהצרכנים התרשמו כי באמ"ן קיים קונסנזוס, בעוד שבפועל הם קיבלו הערכה ששיקפה את עמדותיהם של ראש אמ"ן, של רמ"ח המחקר ושל רע"ן מצרים, אך לא בהכרח את דעת האחרים.

תרומתו האישית של זעירא לעיכוב הפצתן של ידיעות התרעטיות ברורה יותר. כזכור, היו שלושה מקרים כאלה: הראשון הוא אי-דיווח במועד על הידיעה שהתריעה כי התרגיל המצרי יהפוך למלחמה ב-1 באוקטובר. זעירא מסר עליה לרמטכ"ל רק בבוקר אותו מועד, תוך שהוסיף כי הציל לו בכך את שנת הלילה.

המקרה השני מתייחס לידיעה שהגיעה לראש המוסד ב-2 אחרי חצות של ה-4 באוקטובר. זמיר מסר בשיחת טלפון לראש אמ"ן על הידיעה, תוך שהגדיר אותה כ"התרעת מלחמה". הגם שוועדת אגרנט הטיחה ביקורת בראש המוסד על שלא וידא כי ראש-הממשלה קיבלה את ההתרעה, נראה כי תפקידו של זעירא בפרשה זו היה חמור לא פחות. בניגוד לזמיר (שיצא לאירופה לפגוש את המקור) נכח זעירא בשלוש ישיבות שדנו במצב באותו יום שיש. אף כי לפחות בהזדמנות אחת ציין כי זמיר נסע לחו"ל בדחיפות "בקשר להתרעה אסטרטגית", אין כל אינדיקציה לכך

לפתור. הכוונה היא לפעולות שונות שביצע ראש אמ"ן בימים שלפני המלחמה, ואשר חיזקו את נטיית מקבלי החלטות לתפוס בצורה מעוותת את המצב – דווקא כאשר עיוותי תפיסה כאלה הפכו למסוכנים ביותר.

תפקידו האישי של זעירא

המונופול שהיה לאמ"ן ב-1973 על מחקר מודיעיני וההערכה הרבה שרחש דרג מקבלי החלטות לצמרת אמ"ן ולהערכותיה יצרו בתחילת אוקטובר 1973 סביבת קבלת החלטות, שבה ניתן לראש אמ"ן מעמד מכריע בקביעת תוצאותיהם של דיונים צבאיים ואזרחיים. כפי שהתברר בשנים האחרונות, מעמדו המיוחד של זעירא יחד עם אמונתו העיקשת בתקפות הקונספציה תרמו לשחיקה משמעותית בערך ההתרעות שנכנסו למערכת. הדבר בא לידי ביטוי בשלושה תחומים:

- אווירה בתוך אמ"ן שהקשתה על קצינים להשמיע דעה הנוגדת את זו המקובלת.
- ידיעות שסתרו את הקונספציה – עוכבה הפצתן לצרכנים שמחוץ לאמ"ן.
- הימנעות – לפחות עד יממה לפני המלחמה – מלהפעיל אמצעי איסוף מיוחדים, שיכולים היו להניב התרעות איכותיות. לממונים, שבדקו את הסטטוס המבצעי של

שהבהיר לצרכנים את אופי ההתרעה ואת מקורה. מאיר, דיין ואלעזר הכירו את המקור. הם קראו את הידיעות שסיפק במקורן הגולמי, ידעו כי הוא נחשב לפנינת הכתר של המוסד, וגם ידעו כי הוא האחראי למידע שעל בסיסו נבנתה הקונספציה. סביר על כן להניח, כי אילו היה זעירא מבהיר להם כי מקור זה העביר התרעה מלחמה כמה שעות קודם לכן, התרעה כזאת הייתה נלקחת בצורה רצינית הרבה יותר.⁶⁴

ולבסוף, העובדה שהרמטכ"ל לא היה מודע במשך שעות קריטיות למידע שהסביר את הפינוי הסובייטי הבהול בכוונתן של מצרים ושל סוריה לצאת למלחמה עיכבה – על-פי עדותו – את גיוס המילואים בשעות יקרות רבות. וכך התבטא הרמטכ"ל, דוד אלעזר, שלושה חודשים לאחר המלחמה:

ישבתי כאן עד 9 בערב, וכל המטה הכללי היה במשרדו עד 7 לערך. יכולנו לעשות הכול. אני הולך הביתה ב-9 וחושב לתמי, שכל אשר צריך היה להישות לפי תמונת המודיעין נעשה, וזו יודע אותו זמן שלפני ארבע שעות בקומה מעלי הנח מידע על מלחמה, וזו אינו מראה לי... אילו ראיתי את ה"יר בשעה חמש, בחמש וחצי לערך או בשש, הייתי מוציא פקודת גיוס למילואים, כי כוננת ג' הייתה כבר מהבוקר. משרד הגיוס פתוחים, והכול היה מתארגן מהר. הממשלה התפזרה ביום שישי תוך קבלת החלטה, שאם יהיה מצב המח"ב גיוס מילואים, אני ושר הביטחון מוסמכים לעשות זאת – גם בלי ישיבת ממשלה. אילו עשינו זאת בשעה שש ביום שישי, היו מגיעים כוחות המילואים של פיקוד הצפון לקווים עוד לפני הפתיחה באש, והסורים לא היו מבקיעים את החזית. כוחות פיקוד דרום לא היו מגיעים, אך לפחות היו יוצאים מסודרים, ולא רצים טנק טנק כמו משוגעים, בלתי מזוודים ולא על גבי מובילים. חוג הזה, בשביל הסדיר היה לי לידה שלם... לפי תוכנית 'שובך יונים' (תוכנית ההגנה על התעלה בכוח סדיר), שחורגלה כבר מספר פעמים, הייתי מטיס חטיבת צנחנים למעוזים, היינו מופסים את כל המעוזים, גם את הריקים. 13 סוללות ארטילריה היו נפרסות בתעלה. האוגדה הסדירה בסיני הייתה נפרסת קדימה. המצרים לא היו צולחים את התעלה. אולי היו מצלחים בפערים בין המעוזים הדרכיים, אך לא לכל רוחב החזית לכל אבדות כמו בפאראדה (מצעד).⁶⁵

אולם הנוק שנגרם בימים שלפני פרוץ המלחמה לא הוגבל רק לאי-הפצת ידיעות שסתרו את עמדת המערכת. כפי שידוע היום, כחלק מההכנות למלחמה הכין אמ"ן במהלך השנים מספר אמצעי איסוף, שאמורים היו להיות מופעלים רק במצב חירום. מקבלי ההחלטות בדרג הביטחוני, שהיו מודעים לקיומם של אמצעים אלה, נטו להתייחס אליהם כאל פוליסת ביטוח לאומית. עם גבור המתוחות שאלו דיין ואלעזר את זעירא אם הפעיל אמצעים אלה. תשובתו הייתה כי אמ"ן משתמש בכל אמצעי האיסוף העומדים לרשותו.⁶⁶

לא כך היו פני הדברים. בשנת 1993 אישר הרמטכ"ל באותם ימים, רב-אלוף אהוד ברק, כי עד ה-5 או ה-6 באוקטובר לא עשתה קהילת המודיעין שימוש בכל המקורות שבהם ניתן היה

להשתמש כדי לבחון אפשרות של מלחמה. ראש מחלקת האיסוף של אמ"ן ב-1973, אל"ם מנחם דיגלי, אמר דברים דומים. הוא ביקש מזעירא במספר הזדמנויות לאחר ה-1 באוקטובר להפעיל אמצעים אלה. הבקשות נדחו, וב-5 באוקטובר בשעה 5 אחרי הצהריים הם עדיין לא הופעלו.⁶⁷

לשילוב בין החלטת זעירא שלא להשתמש במקורות לבין הרושם שנוצר אצל הממונים עליו כי נעשה בהם שימוש היה אפקט קטלני על הערכותיהם של דיין ושל אלעזר באשר להסתברות שתפרוץ מלחמה. אמונתו של דיין בתקפות הקונספציה עלתה – כפי שהסיקה ועדת אגרנט – לאחר שראש אמ"ן מסר לו ב-5 באוקטובר שכל אמצעי האיסוף שלו פועלים.⁶⁸ והרמטכ"ל אמר כי בשבוע שלפני פרוץ המלחמה שאל את זעירא פעמיים, אם – כאשר הוא אומר "סבירות נמוכה" – הוא מסתמך על כל אמצעי האיסוף. תשובת ראש אמ"ן הייתה חיובית. על כך הוסיף אלעזר: "זה כמו בן בילבל אותי עוד יותר, כיוון שידעתי את יכולתם [של כל אמצעי האיסוף]; ואם אין מהם מידע על מלחמה, סימן שהכול בסדר. עתה ברור לי שלא אמרו אמת".⁶⁹

מדוע פעל זעירא בצורה שבה פעל היא שאלה כבדה, שאת התשובה עליה לא ניתן לתת כאן.⁷⁰ אבל בסופו של דבר דרך פעולתו ערב המלחמה שחקה את ערכם של האותות מבשרי המלחמה שעמדו לרשות ישראל. שחיקה זו נגרמה בשלוש צורות:

- ראשית, זעירא הציג בפני מקבלי ההחלטות חוות דעת חד-משמעית בצורה קיצונית של "עמדת המחקר", ולפיה מלחמה אינה סבירה.
- שנית, עיכוב הפצתו של מידע חיוני לצרכנים הפך את המידע ההתרתתי החשוב ביותר לבלתי זמין לשר הביטחון ולרמטכ"ל, בדיוק כאשר היו צריכים להחליט אם לגייס מילואים או לא.
- שלישית, ההוראה להימנע משימוש באמצעי האיסוף לשעת חירום מנעה מישראל את פירותיהם, דווקא כאשר אלה היו כל כך חיוניים, ומבלי שמקבלי ההחלטות היו מודעים לכך שהאמצעים לא הופעלו.

התוצאה הסופית של כל אלה הייתה היווצרותה של תמונת מצב מעוותת אצל מקבלי ההחלטות, שבה כמות האותות צומצמה בצורה מלאכותית, ולכן יחס האותות/רעשים, שעל-פיו קיבלו את החלטתם להימנע מגיוס מילואים, לא תאם את האיתות ואת הכמות של המידע המודיעיני שעמד לרשות קהילת המודיעין של ישראל ערב המלחמה.

סיכום

ב-18 השעות הראשונות של המלחמה כבש הצבא המצרי את רוב קו בר-לב והעביר לגדה המזרחית של התעלה 90 אלף חיילים, 850 טנקים ו-11 אלף כלי רכב אחרים. המחיר ששילם בעבור הישג מרשים זה היה 20 טנקים, 5 מטוסים ו-280 חיילים הרוגים. צה"ל איבד באותן שעות 187 מתוך 290 הטנקים שעיימם פתחה אוגדת "סיני" את המלחמה, וחיל האוויר איבד ב-27 השעות הראשונות למלחמה 30 מטוסים (כולל בחזית הסורית).⁷¹ שמונה

ימים מאוחר יותר, ב-14 באוקטובר, יצאה מצרים למתקפה הגדולה השנייה שלה במלחמה. הפעם סיפקה קהילת המודיעין התרעה איכותית על המתקפה המתקרבת, וצה"ל נערך בהתאם. הצבא המצרי איבד במתקפה זו כ-260 טנקים, כ-200 כלי רכב משוריינים אחרים וכאלף חיילים, בלי שהשיג כל הישג בשטח. ישראל איבדה פחות מ-40 טנקים.⁷²

נתונים אלה מציגים בצורה ברורה כיצד השפיע כישלוננו של אמ"ן במתן התרעה אסטרטגית איכותית ערב המלחמה על הצורה ועל האופן שבהם התנהלה אותה מלחמה. על בסיס החומר הזמין כיום ניתן להסיק בצורה ברורה עוד יותר מאשר בעבר, כי שורש הכישלון המודיעיני הזה לא היה בהעדר מידע, אלא בהבנה הבלתי נכונה – בעיקר בצמרת אמ"ן ובנקודות כובד מרכזיות במחלקת המחקר – את המידע ההתרעתי הזמין. מסקנה זו עולה בקנה אחד עם מסקנתו של רוב המחקר המודרני בסוגיה של מתקפת הפתע. על רקע המחיר היקר ששולם במלחמה בשל הכישלון המודיעיני במתן התרעה אסטרטגית ועוד יותר מכך בשל החשיבות הקריטית של התרעה איכותית לביטחונה הלאומי של ישראל ניתן היה לשער שהרשויות המוסמכות יחקרו את הכישלון בצורה מדוקדקת. אולם חקירה כזאת מעולם לא התבצעה. החקירה הרשמית היחידה של הכישלון המודיעיני נעשתה על-ידי ועדת אגרנט, וזו פעלה בתנאים קשים, במידה מסוימת בתוך ערפל שאחרי מלחמה, כאשר נדמה היה שמלחמה נוספת ממשמשת ובאה. אף לא אחד מחברי הוועדה היה קצין מודיעין מקצועי, הוועדה לא הייתה מודעת לחלק מההתרעות שקיבלה ישראל ערב המלחמה, היא לא חקרה עדי מפתח בפרשה, במיוחד במחלקת המחקר של אמ"ן, והיא עבדה תחת לחץ זמן וייתכן שגם תחת תחושה של לחץ פוליטי. בתנאים כאלה אך טבעי הוא כי תקפות חלק ממסקנותיה עומדת כיום בסימן שאלה.

לטראומות כמו אלה שעברה קהילת המודיעין הישראלית ביום הכיפורים יש גם ערך חיובי: הן משמשות על-פירוב כזריקות חיסון המאפשרות לקורבן להתמודד ביתר הצלחה עם מצבים מסוכנים כאלה בעתיד. אולם כדי שימוצה מטראומות כאלה הערך החיובי יש לדעת מה הוביל אליהן, אילו שגיאות נעשו, ומה היה המחיר של שגיאות אלה. למשל, הכישלון המודיעיני של ארה"ב בפרשת פרל הרבור נחקר על-ידי תשע ועדות חקירה צבאיות ואזרחיות שונות ונטחן עד דק במאות מחקרים, מאמרים וספרים. לרשות קצין המודיעין האמריקני, החפץ לדעת מה הייתה השתלשלות האירועים שהובילה לחמור שבמחדלי המודיעין בתולדות ארה"ב, עומדת איפוא קרן שפע של חומר מתועד ומבוסס היטב, המאפשרת לו ללמוד מטעויות העבר כדי להימנע מהן בעתיד.

בניגוד ליחידות אחרות בצה"ל – בראש ובראשונה חיל האוויר – שביצעו תחקירים יסודיים לאחר מלחמת יום הכיפורים, אמ"ן מעולם לא חקר את חלקו במחדל הקשה. ניתן אולי להבין מדוע ראה לנכון אלוף שלמה גזית – שנכנס לתפקיד של ראש אמ"ן באפריל 1974 בעקבות מסקנתה של ועדת אגרנט להדיח את אלי זעירא – להימנע מקיום חקירה מקצועית ומקיפה בפרשה. בעיות מבצעיות דחופות והחשש כי חקירה נוקבת וכואבת עלולה לדרדר עוד יותר את המורל באגף המודיעין ולפגוע

בביצועיו מילאו בוודאי תפקיד בהחלטה זו. קשה יותר להבין מדוע בשנים שלאחר מכן, כאשר אמ"ן כבר התאושש מפצעי 1973, נמנעו מכך יורשיו. 25 שנים לאחר החמור שבכישלונותיו מציב אמ"ן לקציני המחקר שלו – אשר לצעירים שבהם אירועי 1973 הם בבחינת היסטוריה עתיקה – קומץ מסמכים הנוגעים לאפיוזודות מסוימות שתרמו לאסון. אומנם אין להתעלם מכך שגם ללא חקירה עצמאית נעשו וממשיכים להיעשות מאמצים גדולים, בחלקם בהחלט מוצלחים, לתקן אותן נקודות תורפה – חלקם במישור הארגוני הטהור, חלקם בתחום התרבות הארגונית וחלקם במישור האישי – אשר הכשילו את אמ"ן במבחן החשוב ביותר בתולדותיו. אבל ללא מסד מוצק של מורשת היסטורית מתועדת היטב, שתעמוד לרשות קציני המודיעין הצעירים, הולך ומתמסמס האפקט המקצועי החיובי של טראומת 1973.

הערות

1. ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, בישיבת הקבינט ב-24 באפריל 1973, דו"ח ועדת החקירה לאירועי יום הכיפורים, דו"ח חלקי נוסף: הנמקות והשלמות לדו"ח החלקי מיום ט' בניסן תשל"ד (1.4.1974) (להלן אגרנט), עמ' 71. התבטאות זו, ששזורה בה נימת זלזול כלפי הערבים, משקפת בכל זאת תפיסה נכונה של תפקיד המלחמה בראייה הערבית.
2. שם, עמ' 69.
3. Mohamed Abdel Ghani El-Gamasy, *The October War: Memoirs of Field-Marshal El-Gamasy of Egypt*, Cairo, The American University of Cairo Press, 1993, pp. 182-183.
4. אגרנט, עמ' 28; אריה בראון, *משה דיין במלחמת יום הכיפורים*, תל-אביב, עידנים, 1992, עמ' 63.
5. איכות ההתרעה תלויה בשני מרכיביה: בהירותה – עד כמה הצליחה לשכנע את מקבלי ההחלטות לנקוט צעדים לקידום פני האיום; ועיתויה – האם היא ניתנת די זמן מראש, כך שניתן יהיה לנקוט צעדים אלה.
6. אל-גמסי, עמ' 149-152, 176-178; סעד א-דין א-שאולי, *חציית התעלה: זיכרונות הרמטכ"ל המצרי במלחמת יום הכיפורים*, תל-אביב, מערכות, 1987, עמ' 126-134.
7. Lon Nordeen and David Nicolle, *Phoenix Over the Nile: The History of the Egyptian Air Power, 1932-1994*, Washington D.C.: Smithsonian Institution Press, 1996, pp. 269-273; אל-גמסי, עמ' 108, 176-178, 143-145.
8. עדות זעירא בפני ועדת אגרנט, אגרנט, עמ' 85.
9. אלי זעירא, *מלחמת יום הכיפורים: מיתוס מול מציאות*, תל-אביב, ידיעות אחרונות, 1993, עמ' 68-69, 210.
10. זעירא, עמ' 85-87; אגרנט, עמ' 61, 64, 84-85, 88.
11. בראון, עמ' 23; אגרנט, עמ' 69-70.
12. זעירא, עמ' 92.
13. בראון, עמ' 35.
14. שם, עמ' 34-35.
15. שם, עמ' 38-39; אגרנט, עמ' 166.
16. אהרון (רוני) ברגמן, מכתב למערכת, *הארץ*, 9 ביוני 1998; זאב שיף, *הארץ*, 12 ביוני 1998; בראון, עמ' 39-40; זעירא, עמ' 96; שלמה נקדימון, *ידיעות אחרונות*, 29 בספטמבר 1993; *ראיון עם אלוף (מיל') אבי יערי*, 10 באוגוסט 1998.
17. בראון, עמ' 56.
18. שם, עמ' 44.

- Abraham Ben-Zvi, "Hindsight and Foresight: A Conceptual Framework for the Analysis of Surprise Attacks", *World Politics* 28, no. 3, April 1976, pp. 381-395;
- Avi Shlaim, "Failures in National Intelligence Estimates: The Case of the Yom Kippur War", *World Politics* 28, no. 3, April 1976, pp. 348-380;
- Janice Gross Stein, "The 1973 Intelligence Failure: A Reconsideration", *The Jerusalem Quarterly* 24, Summer 1982, pp. 41-44.
- Alouph Hareven, "Disturbed Hierarchies: Israeli Intelligence in 1954 and 1973", *The Jerusalem Quarterly* 9, Fall 1978, pp. 3-19
51. צבי לניר, **ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1983; יואל בן-פורת, "הערכות המודיעין (estimates) – מדוע הן קורסות?" בתוך צבי עופר ואבי קובר, **מודיעין וביטחון לאומי**, תל-אביב, מערכות, 1987, עמ' 223-250.
52. מיכאל הנדל, "מודיעין והונאה", **מודיעין וביטחון לאומי**, עמ' 386-430, עמ' 430.
53. אהרון זאבי, "תוכנית ההונאה המצרית", **מודיעין וביטחון לאומי**, עמ' 431-438, עמ' 431; **שאולי**, עמ' 153; **אל-גמסי**, עמ' 197-198.
54. **זאבי**, עמ' 432-435; **שאולי**, עמ' 150-151; **אל-גמסי**, עמ' 181, 194-197.
55. **אגרנט**, עמ' 12.
56. **שם**, עמ' 15.
57. **שם**, עמ' 147, 152.
58. **שם**, עמ' 80.
59. **שם**, עמ' 157.
60. **שם**, עמ' 157-160.
61. **שם**, עמ' 160-175.
62. דו"ח **ועדת אגרנט**, **ועדת החקירה – מלחמת יום הכיפורים**, תל-אביב, עם עובד, 1975, עמ' 34.
63. ראו, לדוגמה, **בן-פורת**, עמ' 54.
64. **זמיר**, 24 בנובמבר 1989; **נקדימון**, 24 בנובמבר 1989; **נקדימון**, 29 בספטמבר 1993; **אדליסט**, 24 בספטמבר 1993; **זעירא**, עמ' 85-87, 92-93, 119, 123; **בראון**, עמ' 59.
65. **בן-פורת** מצטט שיחה עם דוד אלעזר, **בן-פורת**, עמ' 103.
66. **שם**, עמ' 103; **בראון**, עמ' 58, 71.
67. **הטלוויזיה הישראלית**, **ערוץ 1**, 19 בספטמבר 1993; **בן-פורת**, עמ' 53, 55; אלכס פישמן, **חדשות**, 24 בספטמבר 1993.
68. דו"ח **ועדת אגרנט**, תל-אביב, עם עובד, 1975, עמ' 46.
69. משה זונדר, **עיתון תל-אביב**, 4 באוקטובר 1991; **בן-פורת**, עמ' 103.
70. לדיון בסוגיה זו ראו:
- Uri Bar-Joseph, "Israel's Intelligence Failure of 1973: New Evidence, A New Interpretation and Theoretical Implications", *Security Studies*, Vol. 4, no. 3, Spring 1995, pp. 584-609
71. **שאולי**, עמ' 168; חנוך ברטוב, **דרו – 48 שנים ועוד עשרים יום**, תל-אביב, מעריב, 1978, עמ' 52, 70.
72. Trevor N. Dupuy, **Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974**, New-York, Harper & Row, 1978, p. 487
19. **זעירא**, עמ' 143-144. על המלך חוסיין ברשימת מקבלי המשכורות של ה-CIA ראו, למשל:
- John Ranelagh, **The Agency: The Rise and the Decline of the CIA**, New-York, Touchstone, 1987, p. 580;
- Bob Woodward, **Veil: The Secret War of the CIA 1981-1987**, New-York, Simon & Schuster, 1987, p. 218
20. **בראון**, עמ' 45, 49.
21. **זעירא**, עמ' 128, 134-135, 152, 199; **בראון**, עמ' 33.
22. **זעירא**, עמ' 152.
23. **אגרנט**, עמ' 171-172; יאיר שלג, **כל העיר**, 24 בספטמבר 1993; יוסי מלמן, **הארץ**, 21 באוגוסט 1996.
24. **אגרנט**, עמ' 159-160; **ראיון עם יערי**, 10 באוגוסט 1998.
25. **בראון**, עמ' 47, 49.
26. **אגרנט**, עמ' 77.
27. **שם**, עמ' 79.
28. **שאולי**, עמ' 150.
29. **בראון**, עמ' 39, 42.
30. **שם**, עמ' 45; **זעירא**, עמ' 128; יואל בן-פורת, **נעילה**, תל-אביב, עידנים, 1991, עמ' 23, 49-50.
31. **אגרנט**, עמ' 309; **בן-פורת**, עמ' 48-50.
32. **אגרנט**, עמ' 12.
33. **בראון**, עמ' 44-46; **אגרנט**, עמ' 21.
34. **בראון**, עמ' 42, 48-49, 57; **זעירא**, עמ' 152; **אגרנט**, עמ' 21, 310.
35. **בראון**, עמ' 48.
36. **שם**, עמ' 49. ועדת אגרנט קבעה (עמ' 54) כי ראש המוסד, צבי זמיר, שגה בכך שלא שלח העביר את ההתרעה למשה דיין ולגולדה מאיר.
37. **אגרנט**, עמ' 16.
38. **שם**, עמ' 79.
39. Victor Israelyan, **Inside the Kremlin During the Yom Kippur War**, University Park, Penn State Press, 1995, pp. 2-4
40. **נקדימון**, 29 בספטמבר 1993; **בן-פורת**, עמ' 58-60; **זעירא**, עמ' 152.
41. **בראון**, עמ' 62; **זעירא**, עמ' 152.
42. **אגרנט**, עמ' 75-76, 78; **בראון**, עמ' 62.
43. רן אדליסט, **חדשות**, 24 בספטמבר 1993; **נקדימון**, 29 בספטמבר 1993; **בן-פורת**, עמ' 115.
44. זהות המקור נשארה עלומה גם כיום, אך ידוע כי הוא גויס על-ידי המוסד אחרי 1967. הידיעות שמסר היו "ברמה הפוליטית, מהימנותן גבוהה, והן נותנות תמונה מדויקת ובזמן אמיתי על כוונותיהם הפוליטיות והצבאיות של כמה ממדינות ערב". אחדות מהן היו "חלומי של כל שירות ביון בעולם". לאור ערכו יוצא הדופן הופך המידע שהעביר בצורתו הגולמית לראש-הממשלה ולשר הביטחון ומאוחר יותר גם לרמטכ"ל. נוסף על העברת המידע, שישמש כבסיס לבניית הקונספציה, העביר המקור לישראל לפחות שתי התרעות מלחמה שלא התממשו (דצמבר 1972 ואפריל 1973) לפני ההתרעה שהעביר כ-40 שעות לפני פרוץ המלחמה (**זעירא**, עמ' 85-87, 92-93, 119, 123).
45. **אדליסט**, 24 בספטמבר 1993.
46. צבי זמיר, **ידיעות אחרונות**, 24 בנובמבר 1989; **נקדימון**, 24 בנובמבר 1989; איתן הבר, **היום תפרוץ מלחמה**, תל-אביב, עידנים, 1987, עמ' 11; **נקדימון**, 29 בספטמבר 1993; **אדליסט**, 24 בספטמבר 1993.
47. **אגרנט**, עמ' 136.
48. Michael I. Handel, "Perception, Deception and Surprise: The Case of the Yom Kippur War", *Jerusalem Papers on Peace Problems*, Hebrew University of Jerusalem, The Leonard Davis Institute for International Relations, 1976, no. 19, pp. 7-8

